

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Knogar, Krogar och Kokain

**En granskning av rådande diskurser kring situationen för
våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik i
utbildningsmaterial och handböcker**

Isabelle Sanne &
Simone Wetterström Ljungqvist

Kandidatuppsats (SOPA 63)
HT 2017
Handledare: Kristina Göransson

ABSTRACT

Authors: Isabelle Sanne & Simone Wetterström Ljungqvist

Title: Knogar, Krogar och Kokain. En granskning av rådande diskurser kring situationen för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik i utbildningsmaterial och handböcker

Supervisor: Kristina Göransson

Assessor: Åsa Ritenius Manjer

Intimate partner violence is the most common type of violence against women, and is a problem for women of all ages, backgrounds, social classes, religions and preconditions. This study analyses the language and discourses used in a selection of Swedish educational material and guides for social workers regarding intimate partner violence against women in substance abuse or addiction. Through a critical discourse analysis of the materials, six prevailing discourses portraying the situation these women are subject to became evident. These were separated into two themes: (1) explanations of the occurrence and continuation of violence, and (2) the woman's own experience of the situations of violence. Taken together, these discourses suggests that the situation faced by women with substance use problems that fall victim to intimate partner violence is highly complex and inextricable. Furthermore, this portrayal results in these women being viewed as unaidable by interventions available to contemporary Swedish social workers. Conclusively, this study finds that women with substance use problems that are subjects of intimate partner violence often are described as themselves being responsible for their continued exposure to this violence. In this they are also excluded from the identity of an "ideal" victim of crime. Finally, our study empathises the importance of Swedish educational material and guides presenting a broader perspective regarding these women.

Keywords: intimate partner violence, substance abuse or addiction, violence against women, discourse, critical discourse analysis

FÖRORD

Vi vill börja med att tacka våra mödrar, Katrine Persson och Lena Ljungqvist, för deras tålamod med korrekturläsning. Vidare ett stort tack för det emotionella stöd vi fått från andra nära och kära i vår omgivning när motivationen svikit oss i processen, samt alla närvarande vid opponeringen för deras värdefulla kommentarer som hjälpt oss med de slutgiltiga revideringarna.

Vi vill även tacka varandra för förmågan att hålla humöret uppe och för en osviklig precision i att kaffet alltid sätts på i tid. Vårt största tack vill vi dock ge till vår handledare Kristina Göransson som väglett oss genom motgångar och tagit ner oss på jorden när vi drömt för stort.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	1
1.1. BAKGRUND.....	1
1.2. PROBLEMFÖRMULERING.....	2
1.3. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	3
2. BEGREPPSDISKUSSION	4
2.1. VÅLD I NÄRA RELATION.....	4
2.2. MISSBRUK OCH BEROENDE.....	5
3. TIDIGARE FORSKNING	6
3.1. SAMBAND MELLAN VÅLD OCH MISSBRUK.....	7
3.2. KVINNANS ROLL I FOKUS.....	8
3.3. KVINNANS FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR STÖDINSATSER.....	9
4. TEORI	11
4.1. KUNSKAP SOM SOCIAL KONSTRUKTION.....	11
4.1.1. SAMBANDET MELLAN SPRÅK, KUNSKAP OCH MAKT.....	11
4.2. DISKURSER.....	12
4.3. CLAIMS-MAKERS OCH AUDIENCES.....	13
5. METOD	15
5.1. KVALITATIV FORSKNINGSMETOD.....	15
5.1.1. MATERIAL OCH URVAL.....	15
5.2. DISKURSANALYS.....	17
5.3. KRITISK DISKURSANALYS.....	18
5.3.1. FAIRCLOUGHS TREDIMENSIONELLA MODELL.....	18
5.4. ANALYTISKA BEGREPP.....	19
5.5. GENOMFÖRANDE.....	20
6. METODENS TILLFÖRLITLIGHET	21
6.1. FÖRFÖRSTÅELSE.....	22
7. ETISKA ÖVERVÄGANDEN	23
8. ANALYS	25
8.1. FÖRKLARINGAR TILL VARFÖR VÅLDET UPPSTÅR OCH FORTLÖPER.....	25
8.1.1. DISKURSEN: KVINNAN MISSBRUKAR, DÄRFÖR KAN HON RÄKNA MED VÅLD.....	25
8.1.2. DISKURSEN: KVINNAN LÅTER SIG UTSÄTTAS FÖR VÅLD FÖR ATT FÅ TILLGÅNG TILL DROGER.....	29
8.1.3. DISKURSEN: KVINNAN LÅTER SIG UTSÄTTAS FÖR VÅLD I VUXENLIVET PÅ GRUND AV BARNDOMSTRAUMA.....	32
8.2. KVINNANS UPPELVEELSE AV VÅLDSSITUATIONEN.....	35
8.2.1. DISKURSEN: KVINNAN KÄNNER SKULD OCH SKAM ÖVER SIN SITUATION.....	35
8.2.2. DISKURSEN: KVINNAN FÖRSTÅR INTE ATT HON ÄR VÅLDSUTSATT.....	38
8.2.3. DISKURSEN: KVINNAN KÄNNER MISSTRO TILL MYNDIGHETER OCH ÄR RÄDD FÖR ATT SÖKA HJÄLP.....	40
9. SLUTDISKUSSION	44
REFERENSLISTA	47
BILAGA 1	50

1. INLEDNING

1.1. BAKGRUND

Mäns våld mot kvinnor i nära relation är den vanligaste typen av våld utövad mot kvinnor (Mason et al, 2017). I en nationell kartläggning genomförd av Brottsförebyggande rådet år 2012 uppgav 7 % av kvinnorna att de någon gång under året blivit utsatta för våld i en nära relation (BRÅ, 2014). Våldet kan anta många former: fysiskt, psykiskt, sexuellt och materiellt, och blir ofta allvarligare ju längre relationen pågår (Nationellt centrum för kvinnofrid, 2017a). Detta är ett problem för kvinnor i alla länder oberoende av ålder, bakgrund, klass, religion och förutsättningar (Mason et al, 2017).

På senare tid har det inom forskning och den politiska debatten kring partnervåld uppmärksammats att det finns olika omständigheter som kan försätta personer i en särskilt sårbar situation (Nationellt centrum för kvinnofrid, 2017a). Flertalet studier tar upp att missbruk hos en partner ökar risken för våld i nära relation (Trigueiro & Labronici, 2011; Nouri et al, 2012). Men att ha missbruks- eller beroendeproblematik har också identifierats som en riskfaktor i sig för att utsättas för partnervåld (ibid.). Kvinnor som utsatts för våld uppvisar i betydligt större utsträckning symptom på exempelvis riskbruk av alkohol (Nationellt centrum för kvinnofrid, 2017b). Kvinnor som utsatts för misshandel har dessutom generellt ett tyngre missbruk samt uppvisar fler problem inom andra livsområden än kvinnor som inte blivit misshandlade (Armeliu & Armeliu, 2010). Med anledning av de tydliga skillnader som finns i livssituationen för kvinnor som utsatts för misshandel, jämfört med de som inte utsatts, blir det viktigt att strategier för att hantera partnervåld integreras i missbruksbehandlingen för våldsutsatta kvinnor (ibid.). Trots detta väletablerade problem upplever kvinnor, med missbruks- eller beroendeproblematik som utsatts för våld, sig avskärmade från myndigheter de uppsöker för att få hjälp (se exempelvis Mason et al, 2017; Ekström, 2012).

Fokus för vår studie är hur situationen för våldsutsatta kvinnor i missbruk beskrivs i forum som syftar till att utbilda yrkesverksamma inom området. Detta blir viktigt för att synliggöra vilken bild av denna målgrupp som finns inom socialt arbete idag och bidra till att förklara

varför våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik idag inte får det stöd som de behöver.

1.2. PROBLEMFÖRMULERING

I mötet med olika stödinsatser och myndigheter tenderar missbrukande kvinnors våldsutsatthet att förminsкас och hon bemöts oftast som missbrukare i första hand (Nationellt centrum för kvinnofrid, 2017c). Utifrån våra arbetslivserfarenheter är även detta ett problem som har blivit tydligt. Det är inom missbruksvården vanligt att endast adressera missbruket och i samband med detta ignorera andra faktorer i kvinnans liv, så som partnervåld (Macy et al, 2013). På samma sätt kan våldsförebyggande insatser förbise ett eventuellt missbruk. Detta trots att Socialstyrelsen i sina föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer preciserar det stöd som ska erbjudas enligt 5 kap. 11 § Socialtjänstlagen (2011:453).

Socialtjänstlagen är en ramlagstiftning där kommunerna, och de yrkesverksamma, har ett betydande ansvar för att tolka denna lag (Ekström, 2012). Ekström (2012) menar att framställningen av den våldsutsatta kvinnan som går att finna i propositioner bidrar till att skapa en offentlig konstruktion, som i sin tur styr bilden av vem hon är och vilka behov hon har. Konstruktionen av våldsutsatta kvinnor är på så sätt viktig att förstå då den påverkar den allmänna synen på mäns våld mot kvinnor och i förlängningen hur stöd och hjälp formuleras ur lagstiftarens perspektiv (ibid.). Detsamma gäller våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik. Den offentliga konstruktionen av deras situation styr således det lagstadgade ramverket som yrkesverksamma har som utgångspunkt i sin tolkning av målgruppens behov. Utifrån detta blir det av vikt att syna denna konstruktion för att förstå de förutsättningar yrkesverksamma har att tolka situationen för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik.

En Socialförvaltning som organiseras på ett sådant sätt att behandling av dubbel utsatthet blir otillgänglig resulterar i att våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik inte får den hjälp de behöver (Macy et al, 2013). Hur Socialförvaltningen organiserar sitt arbete får därför konsekvenser i våldsutsatta kvinnors möte med den yrkesverksamma. I respons till hur Socialförvaltningen är organiserad kan våldsutsatta kvinnor dra sig från att ta emot hjälp och stöd (Ekström, 2016).

Våldsutsatta kvinnor med missbruk ska ha rätt till stöd och insatser för både sitt missbruk och sin våldsutsatthet. Men trots den påfallande kopplingen mellan våld och missbruk får dessa två problemområden inte utrymme som ett sammanlänkat problem (Mason et al, 2017). Med beaktning av ovanstående bakgrundsbeskrivning finns det antydningar på ett strukturellt problem rörande den här målgruppen. Det handlar om att länken mellan partnervåld och missbruks- eller beroendeproblematik inte uppmärksammas vilket leder till att dessa kvinnor inte får den hjälp de behöver och upplever sig avskärmade från de myndigheter de uppsöker för att få hjälp (Macy et al, 2013; Mason et al, 2017; Ekström, 2012). Framställningen av den våldsutsatta kvinnan i missbruks- eller beroendeproblematik kan på så sätt riskera att insatser som tillgängliggörs inte kan möta de reella behov av stöd som kvinnorna med denna problematik har.

Vår studie kommer att fokusera på denna framställning för att synliggöra vilken bild av situationen för den våldsutsatta kvinnan med missbruks- eller beroendeproblematik som finns tillgänglig inom socialt arbete idag. Detta blir viktigt för att förstå på vilka grunder konstruktionen av henne skapas och i sin tur vilken möjlighet det finns för yrkesverksamma inom socialt arbete att förstå henne och hennes situation. För att göra detta behöver vi studera de forum beskrivningarna sker i. För en tydlig koppling till socialt arbete och med utgångspunkten i vår ansats till socialkonstruktivismen valdes utbildningsmaterial och handböcker som riktar sig till yrkesverksamma. I och med att Socialstyrelsen, som publicerat majoriteten av vårt empiriska material, är den myndighet som till stor del definierar ramverket för socialtjänstens arbete blir det också denna beskrivning av en målgrupp som till stor del styr hur arbetet med denna organiseras.

1.3. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med den här studien är göra en kritisk diskursanalys av hur situationen för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik konstrueras i utbildningsmaterial och handböcker för verksamma inom socialt arbete. Våra frågeställningar är följande:

- Hur beskrivs den missbrukande kvinnans roll vid våldets uppkomst?
- Hur beskrivs den missbrukande kvinnans roll i att våldet fortlöper?
- Hur beskrivs den missbrukande kvinnans egen upplevelse av våldssituationen?

2. BEGREPPSDISKUSSION

För att ge en inblick i hur dessa problemområden ser ut kommer vi att fördjupa oss i begreppen våld i nära relation samt missbruk och beroende. Det ges här en överblick kring båda problemområdena för att klargöra vad som avses när begreppen används vid analys samt en kort redogörelse utifrån lagperspektiv.

2.1. VÅLD I NÄRA RELATION

Synen på mäns våld mot kvinnor i nära relationer har under 1900-talet gått från att uppfattas som en privat angelägenhet till att nu betraktas som ett offentligt socialt problem (Ekström, 2012). I och med detta har även ansvaret för att hantera problemet flyttats från familjen till samhället (ibid.). Det handlar i stora drag om straffrättsliga åtgärder och sociala insatser i form av stöd och förebyggande arbete (ibid.). Trots vidtagna åtgärder syns det inte några tecken på att mäns våld mot kvinnor minskar i omfattning (ibid.).

Denna studie kommer utgå ifrån en bred definition av våld där våldet kan anta olika former så som: fysiskt, psykiskt, sexuellt och materiellt våld. Våld i nära relation skiljer sig från andra former av övergrepp då det oftast utövas under en längre period och ökar i intensitet, vilket kan leda till att våldet blir ett både förväntat, och till viss del normaliserat, inslag i den utsattes vardag (Nationellt centrum för kvinnofrid, 2017a). Oavsett uttryck är dock syftet med denna typ av våld detsamma: att etablera och utöva makt genom att skada och skrämja (ibid.).

Mäns våld mot kvinnor aktualiserar flera olika avsnitt i svensk lagstiftning (Nationellt centrum för kvinnofrid, 2017d). De senaste åren har lagstiftningen i Sverige utvecklats och preciserats för att förbättra stödet till kvinnor som utsätts för våld i en nära relation. Det handlar exempelvis om Brottsbalken (1962:700), Rättegångsbalken (1942:740), Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) och Socialtjänstlagen (2001:453). Bland annat har socialnämndens ansvar förtydligats när det gäller att verka för den som utsätts för brott enligt Socialtjänstlagen 5 kap 11 § (2001:453) (ibid.).

2.2. MISSBRUK OCH BEROENDE

En övergripande definition av vad missbruk innebär kan hämtas från Nationalencyklopedin (NE, 2017a): ”okontrollerad eller överdriven användning av något, vanligen alkohol, narkotika eller andra substanser med euforiserande effekter, men även t.ex. mat.”. Beroende är ett annat begrepp som kan beskriva ett problematiskt förhållningssätt till alkohol och narkotika. Kortfattat kan beroende beskrivas som kontrollförlust avseende sin konsumtion, andra kriterier kan vara ökad tolerans eller förekomst av abstinenssymptom (CAN, 2017a).

Utifrån denna studies fokus på utbildningsmaterial och handböcker för yrkesverksamma kommer missbruk härfter innebära missbruk av alkohol, narkotika, läkemedel, dopningsmedel eller andra beroendeframkallande medel utifrån hur 5 kap 9a § i Socialtjänstlagen (2011:453) är utformad¹. Utifrån socialtjänstens arbete finns även en tvångslagstiftning avseende missbruk, Lag (1988:970) om vård av missbrukare i vissa fall. Vi kommer använda missbruks- och beroendeproblematik som ett samlingsbegrepp då socialtjänstens arbete med missbruk även fokuserar på personer med beroendeproblematik.

¹ En ändring av Socialtjänstlagen (2011:453) träder i kraft 2018-01-01 då 5 kap 9a § även kommer innefatta missbruk av spel om pengar men då texterna i fokus för denna studie är skrivna utifrån rådande lagstiftning kommer definitionen av missbruk även förhålla sig till denna.

3. TIDIGARE FORSKNING

Då denna studie undersöker beskrivningen av kvinnans situation utifrån den roll hon har vid våldets uppkomst och dess fortlöpning har vi valt att se till forskning som belyser kvinnans situation i sambandet mellan våld och missbruk. Det inledande avsnittet börjar med en bild av omfattningen på den målgrupp som är i studiens fokus. Sedan presenteras tidigare forskning som djupare går in på hur våld och missbruk är sammanlänkade problem. Nästkommande avsnitt behandlar tidigare forskning om hur kvinnans livshistoria kan komma att påverka vilken funktion våldet fyller i hennes liv och således utveckla bilden av hennes egen roll i att våldet uppstår och fortlöper. Avslutningsvis följer ett avsnitt som kopplar framställningen av den våldsutsatta kvinnan med missbruks- eller beroendeproblematik till hennes förutsättningar att tas emot av samhällets stödinsatser.

Forskning som presenteras här är ett urval av kunskapsläget men hjälper oss att få en förståelse för vilken kunskap som finns tillgänglig och således även vilka förutsättningar som finns att formulera utbildningsmaterial och handböcker gällande denna målgrupp. Vår studie, i sin tur, tittar på handböcker och utbildningsmaterial som producerats ur ett sådant kunskapsläge och kan således säga något om hur den specifika situationen för kvinnor med denna dubbla problematik har skapats.

Sökningar har gjorts genom databasen LUBSearch. För att säkerställa vetenskaplighet och aktualitet har träfflistan filterats med verktyget "peer-reviewed" och tidsspannet 2010-2017. De sökord som har använts är "Violence against women, substance abuse, risk factors" vilket gav 173 träffar, "Violence against women, alcohol and drug abuse" vilket gav 184 träffar samt "Socialt arbete, våld" vilket gav 15 träffar. Vi valde sedan ut de träffar vars titlar handlade om våldsutsatta kvinnor och läste igenom dess abstrakt. Fokus låg på att välja ut material som fokuserade på partnervåld mot kvinnor i missbruk. Således blev forskning som exempelvis enbart behandlade våld från andra aktörer eller enbart en missbrukande våldsutövare bortvalda. En av artiklarna som använts i tidigare forskning hittades i referenslistan till en bortvald artikel och faller därför inte inom valt tidsspann med valdes utifrån dess tydliga fokus på sambandet mellan våld och missbruk.

3.1. SAMBAND MELLAN VÅLD OCH MISSBRUK

Missbruk har globalt identifierats som en riskfaktor för både utsatthet och användande av våld i nära relation (Watt et al, 2017). Detta belyses bland annat i “Våldsutsatthet och misshandel hos missbrukande kvinnor – resultat från ASI-intervjuer² med 4290 kvinnor” (Armelius & Armelius, 2010) där det framkommer att tre fjärdedelar av kvinnorna har varit utsatta för någon form av misshandel. I jämförelse med normalpopulationen kan det vara dubbelt så vanligt med misshandel av en närstående för kvinnor i missbruk (ibid.). Andra siffror visar att partnervåld är tre gånger vanligare hos kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik än hos kvinnor utan detta (Lorvick et al, 2014).

Det finns även forskning som indikerar att våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik i större utsträckning är missnöjda med sin sociala situation, oavsett hur den ser ut, än kvinnor i missbruk som inte utsätts för våld (Armelius & Armelius, 2010). Det kan handla om att de i större utsträckning omger sig med personer som också missbrukar eller att deras tidigare liv har präglats av relationer där det har uppstått konflikter (ibid.). Då kvinnor som både missbrukar och utsätts för våld i nära relation ofta har tidigare våldserfarenheter kan det också antas att detta blir en integrerad del av såväl självbild som interpersonellt mönster, vilket ökar risken för att senare dras in i relationer där våld förekommer (ibid.). Det är således oundvikligt att se våld i nära relation som ett framväxande folkhälsoproblem för kvinnor i missbruk.

Missbruks- och beroendeproblematik för, utöver kognitiv påverkan, med sig kontextuella faktorer där partnervåld har en större benägenhet att uppstå (Watt et al, 2017). En kontextuell faktor kan vara snedfördelning av makten i relationen och hur parternas sociala status i samhället ser ut. Detta belyses i El-Bassel et al.:s studie (2005) som påtalar att en livssituation präglad av missbruk medför låg social status vilket kan ge partnern en större känsla av berättigande att misshandla kvinnan. Studien menar också att våldet ofta uppstår som en förlängning av en våldsam subkultur som är starkt associerad till narkotikaanvändning, exempelvis crack (ibid.). En annan kontextuell faktor kan vara ekonomi och fördelningen av droger. Vid delad ekonomi och delade droger kan kampen om dessa trigga igång konflikter vilka sedan lätt eskalerar till våld (ibid.).

² ASI-intervjun är en bedömningsmetod som används i samband med missbruksutredning, den består av en standardiserad intervju som spänner över sju livsområden (Socialstyrelsen, 2017).

En annan möjlighet är att våld i nära relation leder till missbruk, genom att kvinnor som utsätts för våld självmedicinerar med droger som en reaktion på våldets konsekvenser (El-Bassel et al, 2005). Oavsett förklaring är det dock oundvikligt att se på våld och missbruk som samverkande faktorer (Mason et al, 2017). Det går även att se ett mönster i att våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik har ett tyngre missbruk (Armeliuss & Armelius, 2010).

3.2. KVINNANS ROLL I FOKUS

Trots denna påfallande koppling mellan våld och missbruk påtalar forskare att det finns begränsad kunskap kring kvinnors egna upplevelser av hur våld och missbruk samspelar i deras liv (se exempelvis Macy et al, 2013). Fokus i befintlig forskning ligger främst på hur missbruk ökar utsatthet för våld, och vice versa (ibid.). Detta samspel kan dock se väldigt olika ut i kvinnors liv, och deras erfarenheter skiljer sig åt (ibid.).

Tidigare traumatiska upplevelser kan också ses som en stor faktor i utsatthet för, och användning av, våld i nära relation (Watt et al, 2017). Armeliuss & Armelius (2010) menar att kvinnor som växt upp i miljöer med våld och missbruk, som kvinnor med denna dubbla problematik ofta har, sannolikt inte lärt sig mer adaptiva strategier för att hantera våld. De har istället tagit till sig reaktionsmönster som t.ex. att skylla på sig själv, att lösa problem med missbruk och kanske också ta till ett eget våldsamt beteende (ibid.). Det kan handla om att individer med missbruk redan bär med sig trauma, som delvis kan ses som orsak till att missbruket uppstått, som gör att de även är mer benägna att försätta sig i våldsamma parrelationer där deras tidigare erfarenheter reproduceras (Armeliuss & Armelius, 2010; El-Bassel et al, 2005).

När kvinnan är delaktig i att reproducera våldsamma relationer kan en föreställning om hennes eget ansvar för den misshandel hon utsätts för skapas, utan att yrkesverksamma undersöker varför dessa relationsmönster tenderar att upprepa sig (Armeliuss & Armelius, 2010). Då denna studie har som frågeställning hur kvinnans roll i våldets uppkomst samt fortlöpning *beskrivs* blir detta av vikt inför analysen. Kunskapsläget ger en bild av hur våldet uppstår, och hur kvinnan hanterar detta. Detta skapar i sin tur förutsättningar för vilken

kunskap som finns tillgänglig när utbildningsmaterial och handböcker formuleras, och vilken kunskap som kan förmedlas vidare till yrkesverksamma.

En framställning som många kvinnor inte känner igen sig i riskerar att exkludera dem från det stöd som samhället organiserar (Ekström, 2012). På liknande sätt kan beskrivningen också göra att socialsekreterare och andra aktörer inte ser och inte förmår att ge stöd till våldsutsatta kvinnor som faller utanför ramarna för hur en våldsutsatt kvinna ”är” (ibid.). Att se till kvinnans tidigare livshistoria, det tidigare missbruket och de tidigare relationerna, kan här ses som en nyckel i arbetet med kvinnor i denna dubbla utsatthet (Macy et al, 2013). Det finns ofta tidigare skeden i livet där kvinnan har utvecklat ett missbruk eller ett beroende och på samma sätt ofta tidigare skeden i livet där mönster av destruktiva relationer har uppkommit (ibid.). Att bara titta på kvinnans situation här och nu blir på så sätt problematiskt då yrkesverksamma riskerar att se kvinnan utifrån hennes problem, istället för att se till hennes livshistoria och hur dessa problem har vuxit fram ur den (Ekström, 2012; Macy et al, 2013).

3.3. KVINNANS FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR STÖDINSATSER

Kvinnor som utsätts för partnervåld och samtidigt lider av psykisk ohälsa eller har missbruks- eller beroendeproblematik känner sig ofta utestängda från de myndigheter de uppsöker för att få hjälp (Mason et al, 2017). Att söka hjälp kräver en viss tillit till andra och för kvinnor som utsätts för våld i nära relation kan en sådan tillit vara svår att skapa (Armelius & Armelius, 2010).

Som tidigare nämnts har kvinnor i denna dubbla utsatthet större problem inom nästan alla livsområden. Det krävs därför att strategier för att hantera både missbruket och våldet uppmärksammas inom behandlingen och att det finns kunskap om båda problemområdena (Armelius & Armelius, 2010; Mason et al, 2017). Det kan exempelvis vara viktigt att missbruksbehandlingen fokuserar mer på kvinnors interaktion och känslor gentemot deras partner, då det kan vara en faktor i missbrukets eskalation (Macy et al, 2013).

Utbildning specificerad kring just samspelet mellan våld och missbruk har visat sig fördelaktig (Mason et al, 2017). Detta främst då den utmanat yrkesverksammans egna uppfattningar kring vilken problematik som bör prioriteras i deras arbete och dessutom gett en större förståelse för klienterna (ibid.). Genom detta kan vårt syfte att undersöka hur

situationen för kvinnor med denna dubbla problematik beskrivs ytterligare motiveras utifrån att det finns ett bristfälligt kunskapsfält om deras situation. Med yrkesverksammas utsagor om att de får en större förståelse för sina klienter med hjälp av utökad kunskap motiveras också att det bristfälliga kunskapsfältet utgör ett hinder för framgångsrikt socialt arbete.

Trots att många studier visar på fördelar med kunskap kring våld och missbruk som ett sammanlänkat problem, kvarstår ändå att missbruksbehandlingen brukar bortse från säkerhetsfaktorer och våldsutsatthet i kvinnans liv (Macy et al, 2014). På samma sätt bortses ofta missbruksproblematiken i arbetet med våldet, där fokus ligger på att hindra våld och öka säkerhet (ibid.). Dock visar andra uppgifter att våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik inte är en så svårbehandlad grupp som de ofta framställs (Armeliuss & Armeliuss, 2010). Problemet är istället att samspelet mellan missbruk och våldsutsatthet inte adresseras. I behandling synliggörs inte heller hur det ena problemet kan upprätthålla det andra (Macy et al, 2014).

4. TEORI

Studiens syfte är att utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv undersöka hur situationen för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik beskrivs i utbildningsmaterial och handböcker med hjälp av kritisk diskursanalys. Valet av en socialkonstruktivistisk teori med fokus på språkets makt att konstruera vårt vetande, diskurser samt *claims-makers* och *audiences* utgör en grundstomme i studiens syfte. Studiens teoretiska ramverk syftar till att kunna belysa hur det språk som förmedlas i text påverkar vår syn på den sociala verkligheten.

4.1. KUNSKAP SOM SOCIAL KONSTRUKTION

Socialkonstruktivismen som teoretisk utgångspunkt utgör i denna studie ett övergripande perspektiv. Att tillämpa socialkonstruktivism innebär att betrakta mänskliga företeelser och handlingar som socialt konstruerade snarare än något av naturen givet (Wenneberg, 2010). Det vill säga att företeelser uppkommer genom upprepade sociala processer och interaktion människor emellan där språket spelar en avgörande roll (ibid.). Det samma gäller kunskap, där socialkonstruktivismen påstår att vår kunskap och vårt vetande är socialt konstruerade faktorer (ibid.). Det perspektiv som här presenteras möjliggör på så sätt ett kritiskt förhållningssätt till den kunskap vi besitter och som vi tar för given (ibid.).

4.1.1. SAMBANDET MELLAN SPRÅK, KUNSKAP OCH MAKT

För att kunna tillämpa socialkonstruktivism och i sin tur diskurs som teori i analys av texter är det viktigt att förstå sambandet mellan språk, kunskap och makt. Det språk som används förmedlar en viss kunskap, och språket får på så sätt en viss makt (Wenneberg, 2010). Det finns en komplexitet gällande människors språkbruk som kan beskrivs genom att människan inte tänker själv och inte heller talar själv, människan är istället en produkt av det språk hon fötts i (Meeuwisse & Swärd, 2013). Socialkonstruktivismen menar här att språket kommit till i och med att människan använt det på ett visst sätt, språket är på så sätt inte definitivt (Wenneberg, 2010). Det vill säga att språket inte går att se som ett objektivet verktyg för kommunikation, innebörden av ett ord skapas inte bara genom dess faktiska betydelse utan måste också sättas i relation till hur orden används för att tala och skriva om något (Boréus, 2010). Detta innebär i sin tur att vårt språk påverkar hur identiteter och gruppstillhörigheter avbildas och framställs samt vilka villkor de möter i samhället (ibid.).

Genom att se på språket som socialt konstruerat blir även uppfattningen av, och kunskapen om, verkligheten socialt konstruerad (Wenneberg, 2010). De som styr vilket språk som får ta plats bestämmer i sin tur även vilken kunskap som är ”relevant” (ibid.). Detta blir avgörande i hänsyn till hur normer och värderingar skapas (ibid.). Språkets maktinnehavare får, genom den kunskap de väljer att primera, även mandat att kontrollera balansgången mellan normalitet och avvikelse (ibid.).

Detta blir relevant för vår studie då den syftar till att skildra hur en specifik målgrupps situation beskrivs i texter och har på så sätt även en demaskerande funktion i sambandet mellan språk, kunskap och makt. Att analysera texter genom detta perspektiv tillåter således att studera en viktig aspekt av hur människors föreställningar av samhället byggs upp och därtill skapandet och upprätthållandet av identiteter (Boréus, 2011). Genom detta kan text ses som en del i att forma verkligheten och vilka identiteter som finns tillgängliga att identifiera sig med (ibid.). På så sätt är text, och framförallt beskrivningarna i texten, en stor bidragande faktor till hur vår kunskap kring grupper i samhället skapas (ibid.).

4.2. DISKURSER

För att undersöka hur situationen för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik beskrivs i handböcker och utbildningsmaterial är en diskursteoretisk analysmetod lämplig, eftersom den inte enbart ser språket som ett neutralt redskap för att skapa eller förmedla sanning (Bryman, 2011). Den inriktar sig även på de strategier som människor använder för att uppnå olika syften, exempelvis genom text (ibid.).

Begreppet diskurs är komplext och kan tillämpas på olika sätt beroende på teoretisk ansats (Winther Jørgensen & Philips, 2000). Olika grundgestalter inom filosofin har tagit olika ställningstaganden till vad en diskurs är, ur vilka en mer allmän betydelse har vuxit fram³. Den handlar om att vårt förhållande till verkligheten uttrycks genom diskurser, samtidigt som diskursen styr vår verklighetsuppfattning. Det finns många olika diskurser och vi styrs således, enligt denna definition, av vilka diskurser som finns tillgängliga (NE, 2017b). Det är

³ Se exempelvis Michel Foucault (1972). *The Archeology of Knowledge*. Tavistock Publications Limited och Paul Ricoeur (1976). *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*. Texas Christian University Press.

också här missförstånd eller oförståelse kan uppstå i kommunikation med andra, då de inte har samma verklighetsuppfattning (ibid.).

Då denna studie utgår från Faircloughs kritiska diskursanalys kommer teoretiska resonemang även bygga på hans definition av begreppet. Fairclough (1992) beskriver diskurs som något som är både konstituerande och konstituerad, det vill säga att den specifika diskursen har formats av verkligheten och i sin tur även formar verkligheten. Skapandet av diskursen sker genom både diskursiva och icke-diskursiva faktorer i samhället, det vill säga den sociala praktiken. Detta kan relateras till Bryman (2011) som menar att diskurs är ett bestämt sätt att tala om och förstå den sociala verkligheten. Socialt samspel kan på så sätt inte förstås till fullo utan att referera till de diskurser som ger det mening. Diskursanalys som redskap går således till stor del ut på att utforska relationen mellan diskurs och verklighet, och i sin tur hur språket konstruerar den sociala verkligheten (ibid.).

4.3. CLAIMS-MAKERS OCH AUDIENCES

Enligt Loseke (2010) konstrueras sociala problem genom talarens, i detta fall textförfattarens, övertygelse om att dessa tillstånd existerar. De som lägger fram sådana övertygelser kallas för *claims-makers*, härfter kallade anspråkstagare (ibid.). Det kan handla om exempelvis forskare eller politiker som har för avsikt att övertyga att deras påståenden är relevanta och viktiga (ibid.). Detta görs genom att anspråkstagare lägger fram så kallade *claims*, härfter kallade anspråk. Anspråk är olika former av ställningstaganden som kan uttryckas verbalt, visuellt eller genom beteende och används för att övertyga om att en viss omständighet är ett socialt problem som behöver åtgärdas (ibid.). Anspråk kommer i olika former varav denna studie har fokuserat på hur *rhetorical claims* förs fram i det empiriska materialet - alltså verbala anspråk (ibid.).

I studier kring hur konstruktioner av sociala problem sker tittas det oftast på hur olika anspråkstagare beskriver och lägger fram övertygelser kring det (Loseke, 2010). Loseke (2010) menar dock att det finns en annan komponent som är minst lika viktigt i den här processen. För att anspråk ska kunna ske krävs det, utöver anspråkstagare, även *audiences*, härfter kallade publikar (ibid.). Publikar blir viktiga i förhållande till hur vi ser på sociala problem då det är publikar som lyssnar och utvärderar huruvida anspråk är trovärdiga och viktiga (ibid.). Det kan här handla om olika grupper men även enskilda aktörer som tar

ställning till huruvida ett anspråk lever upp till sådana förväntningar (ibid.). Det finns ofta flera publiker som kämpar om rätten att bestämma vilka anspråk som är trovärdiga och viktiga, men vissa publiker kan ha mer inflytande vilket betyder att det inte alltid är majoriteten som bestämmer vad som är rätt (ibid.). Loseke (2010) talar här om hierarkier mellan olika publiker. Anspråkstagare lägger fram deras anspråk i en specifik kontext, exempelvis kring ett visst socialt problem, där olika publiker har olika mycket makt i hur detta tas emot (ibid.). En kursföreläsare har exempelvis större makt att bestämma vilka perspektiv kring sociala problem som tas upp i socionomutbildningen, än vad studenterna själva har.

Denna studie har undersökt vilka språkliga val anspråkstagare gör för att beskriva situationen för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik. Losekes (2010) teori om anspråkstagare och publiker är här av intresse som en ingång till att analysera text som diskurs. Detta då studien av anspråkstagare inte fokuserar på huruvida ett anspråk är verklighetsenligt, utan snarare på vad som uppfattas som trovärdigt och vilka som upprätthåller denna ”sanning” (ibid.). Däremot kommer inte begreppet publiker användas som ett konkret verktyg i analysen men är viktig att förstå utifrån det maktförhållande som finns mellan anspråkstagare och publiker. Då studies syfte ligger på utbildningsmaterial och handböcker riktade till yrkesverksamma är det således yrkesverksamma som utgör publiken i detta sammanhang. I detta teoriavsnitt erbjuds en ingång till att förstå de svårigheter yrkesverksamma kan ha att ifrågasätta den information som exempelvis Socialstyrelsen kommunicerar. Att inbegripa även deras perspektiv och deras mottagande har med hänsyn till studiens omfattning valts bort och analysen omfattar istället enbart den information som för yrkesverksamma finns tillgänglig.

5. METOD

5.1. KVALITATIV FORSKNINGSMETOD

Denna studie har en kvalitativ ingång vilket möjliggör att lyfta fram nyanser och studera normer och värderingar i ett sammanhang (Ahrne & Svensson, 2011). Med en kvalitativ forskningsmetod är således inte kartläggning och statistiska verktyg i fokus vilket skiljer metoden från kvantitativ forskning (ibid.). Då denna studie syftar till att se på sambandet mellan språk och makt och hur skapandet av diskurser sker emellan blir en kvalitativ forskningsmetod en ingång som gynnar studiens genomförande. För att se hur makten som finns hos yrkesverksamma och institutioner rättfärdigas genom språket blir det intressant att analysera vilka referensramar som finns för denna språkliga maktutövning (Bryman, 2011). Därför har valet gjorts att genomföra denna studie med en diskursanalys.

5.1.1. MATERIAL OCH URVAL

Utifrån studiens syfte har empiri som syftar till att utbilda eller informera yrkesverksamma inom socialt arbete valts eftersom att det är en stor källa till vilken kunskap som finns tillgänglig för verksamma inom socialt arbete. För oss har valet fallit på att välja material som vi funnit lättast tillgängligt för yrkesverksamma, eftersom det är den samhälleliga konstruktionen som ligger i fokus för denna studie. Det valda materialet är således riktat till både nationell och regional nivå. Empirin har hittats genom att använda sökverktyget på Socialstyrelsens hemsida samt Nationellt centrum för kvinnofrid. På Socialstyrelsens hemsida användes sökorden ”Våld i nära relation, missbruk” vilket gav 66 träffar. Då Nationellt centrum för kvinnofrid enbart innehåller material om våld i nära relation blev sökordet där endast ”Missbruk”. Deras söklista är uppdelad i olika kategorier varav kategorierna handböcker med 4 träffar, kunskapsläge med 1 träff och utbildningsmaterial med 8 träffar valdes ut utifrån att de kategorierna tydligt kopplas till studiens syfte.

Nedan följer en närmare beskrivning av de texter som uppfyller dessa kriterier. I dessa texter har vi sedan valt ut de avsnitt som beskriver våldsutsatta kvinnor i missbruk eller beroende som ett sammanlänkat problem, det vill säga att text som enbart beskriver exempelvis våldsutsatta kvinnors situation inte tagits med i analysen. Totalt har detta gett oss cirka 120

sidor material som utgjort vår empiri. Texterna presenteras utifrån empirisk storlek för vår studie.

BESKRIVNING AV EMPIRI

“Skylla sig själv? Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med missbruks- eller beroendeproblem” (Socialstyrelsen, 2011) riktar sig framförallt till personalgrupper som kommer i kontakt med missbruks- eller beroendeproblematik. Det handlar om personal inom socialtjänst, missbruks- och beroendevården, hälso- och sjukvården, men också inom ideella organisationer såsom kvinnojourer och brottsofferjourer. Utbildningsmaterialet omfattar 118 sidor, varav empirin för vår studie utgörs av cirka 70 sidor, och har författats av Maria Boustedt Hedvall med benäget bistånd av Ann Jönsson och Kjerstin Bergman.

”Respektera mig!: handbok för yrkesverksamma om våldsutsatta kvinnor i missbruk” (Malmö Stad, 2008) riktar sig främst till personal inom socialtjänsten. Syftet är att fler yrkesverksamma ska uppmärksamma missbrukande kvinnors våldsutsatthet så att de får tillgång till den hjälp de har rätt till. Handboken är skriven av socionomerna Sara Helmersson och Azra Mulabdić som en del i projektet “Bättre boende för hemlösa missbrukande kvinnor i Malmö” som bland annat arbetar med att synliggöra och förbättra stödet för våldsutsatta kvinnor med ett pågående missbruk. Materialet omfattar 44 sidor, varav vår empiri utgörs av cirka 30 sidor.

”Våldsutsatta kvinnor. Ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal” (Socialstyrelsen, 2009) har för avsikt att erbjuda personal inom socialtjänsten möjligheter att förvärva och fördjupa sina kunskaper om våld mot kvinnor. Detta ska i sin tur förbättra metoder i omhändertagande och bemötande av kvinnor utsatta för våld, barn som bevittnar våld i hemmet samt adekvata stöd- och behandlingsinsatser för män som misshandlar. Materialet har sammanställts av Elis Envall, Annika Eriksson och Björn Hedquist och omfattar 70 sidor, varav cirka 9 sidor utgör empiri för vår studie.

”Våld - Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer” (Socialstyrelsen, 2016) är ett komplement till föreskrifterna och de allmänna råden om våld i nära relationer som trädde i kraft 2014. Handboken syftar till att ge socialtjänsten och hälso- och sjukvården vägledning på området genom att ge stöd för både planering av

verksamheten på en övergripande nivå och för handläggning av enskilda ärenden. Handboken omfattar 188 sidor, varav vår empiri utgörs av cirka 6 sidor, och är skriven av utredaren Ann Jönsson och juristen Marit Birk, i samarbete med juristerna Shriti Radia och Åsa Lindberg.

”Mäns våld mot kvinnor i nära relationer – en kunskapsöversikt” (Sveriges Kommuner och Landsting, 2006) är skriven på uppdrag av Sveriges Kommuner och Landstings forsknings- och utvecklingsråd. Den är tänkt att fungera som en kunskapsbank och ett verktyg i arbetet mot mäns våld mot kvinnor i nära relationer som ska kunna inspirera och vägleda arbetet vidare. Författare av kunskapsöversikten är Mona Eliasson och Barbro Ellgrim. Materialet omfattar 104 sidor, varav cirka 4 sidor utgör empiri för vår studie.

”Våld i nära relation – en regional handbok” (Länsstyrelsen Halland, 2014) är en länsgemensam handbok som har utarbetats i samverkan mellan Region Halland, kommunerna och Länsstyrelsen i Halland med projektledare Sigun Lilja. Syftet med handboken är att öka kunskapen kring våld i nära relationer och att fler våldsutsatta kvinnor och barn som lever med våld i sin vardag ska kunna identifieras och erbjudas hjälp oavsett i vilken del av länet de bor. Handboken omfattar 68 sidor, varav vår empiri utgörs av cirka 3 sidor.

5.2. DISKURSANALYS

Det finns många olika inriktningar inom diskursanalys som möjliggör att synliggöra olika typer av språkligt konstruerade strukturer (Börjesson & Palmblad, 2007). Gemensamt för dessa olika inriktningar är betoningen på frågan ”Hur” någonting skapas. Med ingången ”Hur” kan diskursanalysen användas för att undersöka och beskriva olika tillstånd utan att söka efter en bakomliggande sanning i språkbruket (ibid.). Det möjliggörs då att istället studera vad som görs sant genom hur språket används. Diskursanalysen blir på så sätt inte enbart en analys av språklig kommunikation utan en metod som förutsätter synsättet på språket som en process och inte ett färdigt system (ibid.).

En central del i diskursanalysen är att syna antaganden om olika grupper, vad dessa antaganden fyller för funktion och vilka sociala processer som återskapar dem (Börjesson & Palmblad, 2007). Genom att syna dessa antaganden synliggörs också hur maktförhållanden och ordning skapas (ibid.). Inom ramen för socialt arbete och dess organisation finns själva grundstommen utifrån vilken normaliteten utgår. Hur vi som yrkesverksamma ser på en

målgrupp och i sin tur bemöter dem i arbetet är något som inte endast utgår från våra egna uppfattningar utan vi är i den rollen representanter för samhällets sociala och kulturella värderingar (ibid.). Därför blir det viktigt att studera de praktiker, procedurer och ritualer där makt kommer till uttryck eftersom att de som har makten har möjlighet att konstruera verkligheten och språket (ibid.).

5.3. KRITISK DISKURSANALYS

I denna studie kommer Faircloughs kritiska diskursanalys användas. Kritisk diskursanalys syftar till att klarlägga diskursernas roll i att upprätthålla ojämlika maktförhållanden (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Användningen av språket ses här som en kommunikativ händelse som kan kopplas samman med makt och sociala skillnader i verkligheten (Bryman, 2011). Analysmetoden fokuserar således på hur språket beskriver ett visst fenomen, men också på vilka beskrivningar som kan ta plats i en viss kontext.

5.3.1. FAIRCLOUGHS TREDIMENSIONELLA MODELL

För att klargöra sambandet mellan hur språket konstruerar, och samtidigt är konstruerat av, verkligheten används Faircloughs tredimensionella modell (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Modellen handlar om hur den första dimensionen, *språket*, bär på egenskaper som kan analyseras i relation till den andra dimensionen, den *diskursiva praktiken*, där konsumtions- och produktionsprocesser av diskurser sker (ibid.). En analys av den diskursiva praktiken innefattar således att synliggöra vem som producerar texten och vad den vill säga men också hur mottagaren läser och reflekterar över texten i den tredje dimensionen, den *sociala praktiken* (ibid.).

Språket och den diskursiva praktiken påverkar varandra och Faircloughs tredimensionella modell kan på så sätt analysera hur texter bygger på redan existerande diskurser (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Detta innebär i analysen av språkbruket att kommunikativa händelser cementerar eller ifrågasätter en viss diskursordning (ibid.). Inom diskursordningen ryms vilka diskurser och vilken genre av språkbruk som används inom en institution, därtill vad det finns för olika diskursiva praktiker (ibid.). De olika diskursiva praktikerna styrs av vilken nivå i institutionen den kommunikativa händelsen sker (ibid.). För att kunna analysera diskursordningen behöver vi således även titta på vem som producerat texten och vem som konsumerar den samt på vilka nivåer inom institutionen dessa befinner sig (ibid.).

De diskursordningar som återfinns inom en institution påverkar också vilka kommunikativa händelser som blir tillgängliga. På så sätt styr diskursordningen vilka beskrivningar som kan ske inom en viss kontext. Därigenom påverkas huruvida det finns möjlighet att ifrågasätta eller omformulera en viss diskursordning. På så sätt samverkar språket och den diskursiva praktiken (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). De måste däremot skiljas åt i analysen för att komma åt den sociala praktiken, utifrån studiens omfattning kommer dock fokuset i denna studie endast ligga på de två första dimensionerna.

5.4. ANALYTISKA BEGREPP

För att kunna kartlägga hur diskurser förverkligas textuellt innehåller Faircloughs tredimensionella modell olika redskap (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Två centrala redskap är begreppen *transitivitet* och *modalitet* (ibid.). Dessa begrepp tjänar studiens syfte genom att de tillåter en fördjupad analys av språkbruk och förenklar möjligheten att synliggöra ansvarsfördelning samt i vilken grad beskrivningarna gör anspråk på att förmedla sanningar.

Transitivitet används för att se hur händelser och processer samverkar med subjekt och objekt i texten (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Det som studeras är beskrivningen av en händelse eller ett problem och huruvida dess orsak kopplas till ett subjekt eller en process. I meningens uppbyggnad går det antingen att utläsa ett handlande subjekt eller så kan meningen byggas i passiv form, och då utelämna eventuella aktörer som skulle kunna ställas till svars för ett problem (ibid.). Ett exempel kan vara skillnaden i meningarna *Chefen avskedade Kaj* och *Kaj blev uppsagd*. Båda meningarna beskriver samma händelseförlopp men ansvarsförbindelsen i skeendet ser olika ut.

Med begreppet modalitet belyses istället graden av instämmande i en specifik formulering. Vi kan här titta på olika modaliteter där talaren förbinds på olika sätt med sitt påstående (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). En stark modalitet innebär att tolkningar som görs i texten framställs som sanningar. Lägre grader av modalitet kan utläsas genom försvagande ord eller ord som erbjuder läsaren olika alternativ, så som "kan", "lite" och "liksom" (ibid.). Vilken grad av modalitet som återfinns i texten påverkar i sin tur på vilket sätt diskursen bidrar till att konstruera sociala relationer samt kunskaps- och betydelsesystem (ibid.).

5.5. GENOMFÖRANDE

Under arbetets gång har vi båda varit delaktiga i varje steg av studiens utformning, avseende inläsning av material och formulering av struktur, formalia samt text. Delar av arbetet har delats upp, så som exempelvis att hitta en struktur och formulera utkast till teori och metod, men tyngdpunkten har legat på att gemensamt utforma studien i dess slutgiltiga skede samt att vi båda genom hela processen skulle ha ett helhetsperspektiv på det innehåll vi producerat.

Analysprocessen började redan vid den överskådliga genomläsningen som var en del av vår urvalsprocess då vi oundvikligen började se mönster i hur situationen för målgruppen beskrevs. Den slutgiltiga empirin har vi därefter noga läst var för sig och plockat ut stycken där vi kunnat urskilja hur diskurserna förverkligas textuellt samt kontinuerligt fört anteckningar på vilka diskurser som tar sig uttryck. Gemensamt har vi sedan sammanfattat dessa anteckningar och fört diskussioner utifrån ordval och grammatik för att urskilja modalitet och transitivitet (Winther Jørgensen & Phillips, 2000) samt hur vi med hjälp av dessa begrepp kan urskilja hur identiteter fastställs genom språket vilket är ytterligare en aspekt av analysen. Att urskilja hur identiteter fastställs genom språket har dock till största del kunnat göras med den teoretiska ansatsen i socialkonstruktivismen beskriven i tidigare avsnitt. Detta har vi sedan kopplat ihop med teoretiska begrepp såsom anspråk och anspråkstagare.

För att tydligt definiera de diskurser som står i relation till studiens syfte utgick vi ifrån en rad övergripande diskurser som vi kunde finna i materialet utifrån de diskussioner vi tidigare fört. Vi fortsatte sedan att diskutera samtliga citat och sorterade vartefter in dem i två övergripande teman: förklaringar till varför våldet uppstår och fortlöper, samt kvinnans upplevelse av våldssituationen. Dessa bearbetades sedan om och citat som inte berörde kvinnans situation plockades bort. I ombearbetningen konkretiserades även våra teman till diskurser. Därefter sammanställde vi analysen och förtydligade sambandet mellan valda citat genom att mer grundligt och explicit applicera teoretiska resonemang samt koppla an till tidigare forskning.

6. METODENS TILLFÖRLITLIGHET

Validitet och reliabilitet har sitt ursprung, och utgör viktiga kriterier, för en kvantitativ forskningsmetod, men dessa begrepps relevans för kvalitativa undersökningar har diskuterats (Bryman, 2011). Vissa författare föreslår att kvalitativa studier ska bedömas utifrån andra kriterier än validitet och reliabilitet vilket medfört att dessa har fått en annan innebörd för många kvalitativa forskare (ibid.). För att utvärdera kvalitativa studiers tillförlitlighet läggs det därför mindre fokus på mätbara moment som är av större vikt inom kvantitativ forskning (ibid.). Det har inom kvalitativ forskning istället kommit till att handla om fyra delkriterier: *trovärdighet*, *överförbarhet*, *pålitlighet* och *en möjlighet att styrka och konfirmera* (ibid.). Dessa har alla en motsvarighet inom kvantitativ forskning (ibid.).

Att skapa *trovärdighet (intern validitet)* i resultatet av en studie inbegriper både att det säkerställs att forskningen utförts i enlighet med de regler som finns och att det sker en avstämning med berörda personer om att deras verklighet presenteras på rätt sätt (Bryman, 2011). För att öka trovärdigheten har denna studie kontinuerligt återkopplat till en handledare med expertis inom kvalitativ forskning. Gällande att stämma av med berörda personer om presentationen av deras verklighet har detta inte varit aktuellt i denna studie. Även om det finns individuella författare till det studerade materialet är det utgivet med offentliga avsändare och har således inte någon koppling till en enskild individ.

Med *överförbarhet (extern validitet)* menas hur pass överförbara resultaten är till en annan kontext eller situation, eller samma kontext vid senare tidpunkt (Bryman, 2011). Det material som den här studien har analyserat är kontextbaserat. Det blir därav svårt att veta hur pass överförbara resultaten skulle vara vid en senare tidpunkt, eller i en annan situation. Då denna studie har fokuserat på material som är aktuellt här och nu kan överförbarhet antas icke-möjligt. Denna studies resultat säger något om vår samtid, men en liknande studie vid en senare tidpunkt kommer med största sannolikhet presentera ett annat resultat.

Pålitlighet (reliabilitet) handlar om att ge en fullständig redovisning av forskningsprocessen som sedan ska kunna genomgå kollegial granskning (Bryman, 2011). Under forskningsprocessen har vi fortlöpande haft handledning samt kontakt med andra studenter vid Lunds Universitet. Studien har även granskats genom opponeringsmoment vid

universitetet. Därav har studien genomgått omfattande kollegial granskning. Studien redovisar även en helhetsbild av analysprocessen under avsnittet ”5.5. Genomförande” för att erbjuda läsaren en transparent bild av studiens genomförande.

Möjlighet att styrka och konfirmera (objektivitet) innebär att forskaren är medveten om hur färgning kan ske genom personliga erfarenheter och påverka slutresultaten (Bryman, 2011). Vi har under studiens gång varit medvetna om att våra personliga erfarenheter och den kontext vi befinner oss i har påverkat vår förmåga att förhålla oss objektivt i analysprocessen. För att undvika detta har studien nära sammanlänkats med teorier och begrepp och det har på så sätt lämnats mindre utrymme åt påverkan av egna värderingar. Vår individuella påverkan på analysprocessen har även diskuterats under handledning där vår handledare kontinuerligt har granskat analysprocessen för att undvika att personliga erfarenheter och värderingar färgar analysen.

6.1. FÖRFÖRSTÅELSE

En annan aspekt av tillförlitligheten är den förförståelse vi båda har om studiens ämnen. Eftersom att en av oss vid sidan av studierna arbetar på ett skyddat boende för våldsutsatta kvinnor och en av oss med missbruksutredning har det varit oundvikligt att våra arbetslivserfarenheter påverkat oss i analysprocessen. Vi har båda på olika sätt fått en viss insikt i hur denna målgrupp bemöts i de olika verksamheterna och det är också ur den erfarenheten som intresset att genomföra studien först uppkom. Däremot är det viktigt att dessa erfarenheter inte får påverka vår analysprocess i allt för stor utsträckning (se exempelvis Bryman, 2011). På samma sätt som beskrivet ovan har vi försökt att undvika att analysen färgas av vår egen förförståelse genom att nära sammanlänka den med teorier och begrepp och således låtit ett teoretiskt ramverk vara styrande istället för våra egna åsikter och värderingar. Däremot är vi medvetna om att så ändå kan ha skett i och med att det är vi som personer som har analyserat materialet och också vi som har valt ut citat samt dragit slutsatserna utifrån dem. Vi anser det därför viktigt att föra denna diskussion för att erbjuda läsaren nödvändig information för att kritiskt kunna ta till sig de resultat som studien presenterar.

7. ETISKA ÖVERVÄGANDEN

Inom forskning är det viktigt att förhålla sig till en rad forskningsetiska principer som blir aktuella när viktiga värden såväl för enskilda som för samhället står på spel (Kalman & Lövgren, 2012). Det finns därför fyra krav att förhålla sig till inom forskning som syftar till att ta tillvara både individens och kunskapens integritet och värde. Dessa benämns närmare som: *Informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet* (ibid.).

Informationskravet handlar om att forskningsdeltagare måste få information om vad de förväntas delta i innan de tar ställning till att delta eller inte (Kalman & Lövgren, 2012). Informationen bör innefatta studiens syfte och metod, hur data kommer förvaras och vem som ansvarar för studien (ibid.). Detta hänger ihop med *samtyckeskravet* som lägger vikt på att alla deltagare alltid har rätt att tacka nej till att medverka eller avbryta sin medverkan under studiens gång (ibid.). *Konfidentialitetskravet* handlar om att värna om individer eller grupper som medverkar genom att de uppgifter som framkommer inom forskningen ska bevaras på ett sådant sätt att obehöriga inte ska kunna ta del av dessa uppgifter (ibid.). Det sista kravet, *nyttjandekravet*, innebär att de uppgifter som samlats in i en studie enbart får användas i forskningsändamål (ibid.).

I denna studie används kritisk diskursanalys och då det inte har skett någon direkt interaktion med människor har inte de etiska kraven upplevts som lika applicerbara. Informationskravet och samtyckeskravet har inte varit aktuella i och med att det främst är i interaktion med människor som informerat samtycke ska sökas (Svedmark, 2012). Det har dock blivit intressant att fundera över huruvida författarna av empirin skulle uppskatta att materialet dekonstrueras. Svedmark (2012) lyfter upp två sätt att se på material taget från internet. Det handlar om att antingen se internet som en plats fylld av offentliga texter, eller som en plats för mänskliga samtal och interaktioner (ibid.). Med det första synsättet ses texterna som något utan mänskligt subjekt och inga specifika individer behöver beaktas för etikprövning (ibid.).

Materialet för studien har som syfte att informera och utbilda. Dessutom är materialet utgivet med offentliga avsändare varpå vi inte betraktar det som kopplat till enskilda individer, trots att materialet i fråga är författat av sådana. I beaktande av konfidentialitetskravet har det därför inte ansetts etiskt problematiskt att inte ta hänsyn till enskilda författare av materialet.

Det anses dock av vikt att de dekonstruktioner av materialet som har gjort endast används i denna studie, vilket studien har tagit hänsyn till i enlighet med nyttjandekravet.

8. ANALYS

Utifrån våra frågeställningar har detta avsnitt delats in i två teman: *Förklaringar till varför våldet uppstår och fortlöper* och *Kvinnans upplevelse av våldssituationen*. Inom vardera tema presenteras tre diskurser som analyserats med hjälp av teoretiska begrepp och tidigare forskning. Analysen är till stor del utformad utifrån resonemang kring beskrivningar som återkommer i det empiriska materialet och dessa exemplifieras genomgående med citat ur materialet där en djupare analys av textens uppbyggnad också får ta plats. För att särskilja de texter som utgör det empiriska materialet åt har en förkortad version av textens titel använts istället för en klassisk referensmetod. De förkortade titlarna består av nyckelord som utgör skillnader mellan de olika titlarna. För fullständiga titlar, se bilaga 1.

8.1. FÖRKLARINGAR TILL VARFÖR VÅLDET UPPSTÅR OCH FORTLÖPER

8.1.1. DISKURSEN: KVINNAN MISSBRUKAR, DÄRFÖR KAN HON RÄKNA MED VÅLD

I materialet återkommer diskursen om att den livssituation kvinnor i missbruk eller beroende befinner sig i är starkt sammankopplad med varför denna målgrupp utsätts för våld i så hög grad. Genomgående i materialet framkommer att den missbruksvärld kvinnan befinner sig i är orsaken till att hon är våldsutsatt även om det finns delar som förespråkar andra orsakssamband. Detta kan exemplifieras genom följande citat:

Våldsutsatta kvinnor med missbruksproblem är på flera sätt en utsatt grupp. Kvinnor i missbruk eller beroende befinner sig ofta i livssituationer som ökar risken för att utsättas för våld – samtidigt som de tycks ha svårare än andra våldsutsatta att få stöd och hjälp. (En regional handbok, 2014:27).

Kvinnor i missbruk eller beroende befinner sig många gånger i livssituationer som ökar risken för att utsättas för våld, samtidigt som de kan ha svårare än andra våldsutsatta att få stöd och hjälp. (Våld - Handbok om våld i nära relation, 2016:25)

Liknande citat kan hittas i andra texter som utgör materialet (se Kunskapsöversikt, 2006:39; Skylla sig själv?, 2011:45). Materialet säger här samma sak: Kvinnan befinner sig, genom sitt

missbruk, i en livssituation där risken att utsättas för våld är stor. Genom att lägga fram beskrivningen av kvinnornas situation med ordet “ofta” får ovanstående citat en hög modalitet. Det vill säga att talaren, i detta fall textförfattaren, gör anspråk på att beskriva en sanningsenlig bild av hur kvinnornas situation ser ut.

I materialet framkommer genomgående att våldsutsatthet är vanligt förekommande för kvinnor i missbruk eller beroende. Vidare får en miljö förknippad med missbruk genomgående stå som förklaring till varför missbrukande kvinnor “är eller har varit utsatta för våld och övergrepp.” (Skylla sig själv?, 2011:31). Med dessa beskrivningar för också textförfattare, anspråkstagare, fram ett anspråk kring hur den miljö som kvinnan befinner sig i ser ut, då den kännetecknas av “... interna uppgörelser, stölder, våld och hot.” (ibid., 27). I detta kan vi också utläsa att texterna beskriver hur kvinnan ställs till svars för att hon befinner sig i denna miljö:

Det är inte ovanligt att en våldsutsatt kvinna i missbruk eller beroende möter föreställningar om att hon får skylla sig själv: för att hon befinner sig i fel miljö, med fel umgänge, för att hon inte lämnar den våldsutövande mannen, och för att hon själv inte har rent mjöl i påsen som missbrukare. (Skylla sig själv?, 2011:45-46)

I detta citat blir det intressant att se till modaliteten, det vill säga graden av instämmande i en specifik formulering. Genom användningen av “det är inte ovanligt” inleds citatet med en hög modalitet där det inte presenteras någon motsägande bild till att kvinnan “möter föreställningar om att hon får skylla sig själv”. I de anledningar som därefter radas upp finns inte heller något utrymme att utläsa att dessa anledningar skulle vara något annat än vanligt förekommande och det kan antas att citatets höga modalitet gäller även dem.

Det blir i ovanstående citat tydligt att missbruket och den miljö som kvinnan befinner sig i med anledning av att hon missbrukar ofta ses som orsaken till att hon utsätts för våld. Denna diskurs kan även finnas i beskrivningar kring hur stödinsatser och arbetet med dessa kvinnor ser ut. Det handlar ofta om att missbruket får ta mest plats, då det anses vara den inledande faktorn till kvinnans situation.

I arbetet med dessa kvinnor finns en tendens att tona ned våldsproblematiken och i stället fokusera helt på missbruket. (Skylla sig själv?, 2011:13)

Kvinnorna ses inte i första hand som våldsutsatta brottsoffer utan som missbrukare. Våldet negligeras och tolkas som en följd av missbruket. (Respektera mig!, 2008:11)

Kvinnorna beskriver hur de möts av omgivningens attityder att de 'får skylla sig själva' för våldet, ett förhållningssätt som de dessutom själva ger uttryck för. Våldet ses som en konsekvens av missbruket, och därmed tenderar våldsutsattheten att negligeras och osynliggöras. (Våld - Handbok om våld i nära relation, 2016:25)

I ovanstående citat beskrivs hur arbetet med kvinnorna oftast tenderar att fokusera på missbruket, något som även kvinnorna beskrivs ha upplevelser av. Vi kan här utläsa ett anspråk om att insatserna, på så sätt, blir felriktade för att yrkesverksamma och myndigheter envisas med att fokusera på missbruket och glömmer bort våldet. Detta bekräftas även av tidigare forskning som poängterar att missbruksbehandlingen brukar bortse från säkerhetsfaktorer och våldsutsatthet i kvinnans liv trots kunskapen kring våld och missbruk som ett sammanlänkat problem (se exempelvis Macy et al, 2014). Det här kan också ses som sammankopplat med diskursen på så sätt att missbruket är det som adresseras i arbetet med målgruppen i och med att det ses som det inledande problemet.

I dessa citat demonstreras hur författarna talar kring den rådande synen på kvinnorna, som finns i både samhället och inom socialt arbete, något som även kopplas till hur de beskriver kvinnornas egna upplevelser. Det blir tydligt hur materialet ständigt belyser att orsakssambandet är av vikt i arbetet med våldsutsatta kvinnor i missbruks- eller beroendeproblematik. Något som kan exemplifieras vidare i nedanstående citat:

Det är inte alltid enkelt att avgöra om en kvinna missbrukar för att hon blivit utnyttjad och misshandlad, eller om hon blir utnyttjad och misshandlad för att hon missbrukar. (Ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal, 2009:32)

Vare sig det handlar om att missbruk kan förklara våldsutsatthet, eller vice versa, så ligger fokus på att hitta grundorsaken. Den mest återkommande förklaringen är dock att våldet uppkommer ur just missbruks- eller beroendeproblematiken. Genomgående i det empiriska materialet är att när våldet är den bidragande faktorn till missbruk så lyfts problemet inte heller upp som lika komplext. Vid analys kan vi i materialet utläsa att den våldsutsatta kvinnan som hanterar sin situation genom att börja missbruka inte lyfts upp lika ofta. Våldet ses ofta som en konsekvens av missbruket, och det omvända hamnar i skymundan, vilket skulle kunna ses som att situationen för kvinnor som missbrukar för att hantera våld inte betraktas som lika allvarligt utifrån yrkesverksammas perspektiv.

Våldet ses, enligt de intervjuade praktikerna, väldigt ofta som en konsekvens av missbruket, och en uppfattning många kvinnor möter är att *'bara missbruket upphör så upphör även våldet'*. Men det finns ingenting som säger att det nödvändigtvis är så. De intervjuades erfarenheter är att många av kvinnorna som de träffar säger sig använda droger för att kunna stå ut med våldet. (Skylla sig själv?, 2011:47)

En ytterligare del i att se på diskursen att kvinnan kan räkna med våld eftersom hon har ett missbruk är genom hur hennes roll som offer beskrivs. Det handlar ofta om att hon inte ingår i samhällets bild av ett offer då hon befinner sig i missbruk.

I samhället tycks det finnas bestämda föreställningar om vem eller vilka som kan definieras som offer, exempelvis offer för våld. Dessa föreställningar är något som även våldsutsatta kvinnor i missbruk eller beroende påverkas av och förhåller sig till. (Skylla sig själv?, 2011:45)

Detta blir intressant då transitiviteten indikerar att ansvarsfrågan i synen på våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik är något som rör hela samhället. De som rör sig i samhället har en bestämd syn på vad ett offer är, och hur den missbrukande kvinnan är i förhållande till denna. Denna syn har även spritt sig till att påverka den våldsutsatta kvinnan i missbruk.

Våldsutsatta kvinnor i missbruk eller beroende ses oftast inte som 'idealiska brottsoffer', utan betraktas många gånger som medansvariga för våldet. (Skylla sig själv?, 2011:12)

Att kvinnan inte tillgängliggörs stödinsatser kopplas ofta till hennes missbruks- eller beroendeproblematik. Diskursen "kvinnan missbrukar, därför kan hon räkna med våld" kan på så sätt också ses i framställningen av att hon, på grund av sitt missbruk, inte tillåts vara ett idealiskt brottsoffer. Det blir på så sätt problematiskt när det finns en stark diskurs kring hur ett våldsoffer bör vara, och andra grupper inte får ta del av den här bilden. Detta ger materialet även en förklaring till: "... många potentiella hjälpare [tycks] 'ha normaliserat det våld kvinnliga missbrukare utsätts för', och betrakta det som något som hör ihop med missbruket." (Kunskapsöversikt, 2006:40) Det anses så pass vanligt att missbrukande kvinnor utsätts för våld, och inte minst försätter sig i våldsamma situationer, att det kan anses normalt och därför inte heller något som bör adresseras av samhällets hjälpinsatser.

8.1.2. DISKURSEN: KVINNAN LÅTER SIG UTSÄTTAS FÖR VÅLD FÖR ATT FÅ TILLGÅNG TILL DROGER

Att kvinnans problematik kan ses som ett symptom på hennes livssituation blir också synligt i den framträdande diskursen om att kvinnan väljer att stanna i den destruktiva relationen för att få tillgång till droger eller tak över huvudet. Detta träder genomgående fram i materialet, och kan exemplifieras genom citat såsom följande:

Det kan ibland upplevas frustrerande att arbeta med våldsutsatta kvinnor, särskilt om/när kvinnan gång på gång återvänder till den destruktiva relationen. Detta är särskilt vanligt med kvinnor i missbruk eftersom beroendet till våldsutövaren är komplext, vad gäller boende, försörjning och tillgång till droger etc. (Respektera mig!, 2008:29)

Detta citat blir intressant vid analys då det poängterar en skillnad mellan våldsutsatta kvinnor i missbruk och utan missbruk. Det benämns exempelvis som ”särskilt” vanligt att kvinnor i missbruk återvänder till den destruktiva relationen. Modaliteten, det vill säga till vilken sanningsgrad ett påstående läggs fram med, är här hög och förklaringen till att kvinnan återvänder kopplas till hennes beroendeställning gentemot våldsutövaren när det gäller boende, försörjning och tillgång till droger.

Författarna av texterna, det vill säga anspråkstagare, framför även anspråk om våldsutsatta kvinnor i missbruk som en grupp som kan vara extra frustrerande att arbeta med. De anses vara svårare att motivera till förändring då deras beroende är mångbottnat utifrån den livssituation som karaktäriseras av ett missbruk. Vi skulle kanske till och med kunna utläsa att denna mångbottnade, komplexa beroendeställning är något som försämrar arbetsituationen för yrkesverksamma som arbetar med våldsutsatta kvinnor i missbruks- eller beroendeproblematik, då det ibland leder till frustrationer.

Följande citat blir också intressanta vid analys då de beskriver kvinnans relation till mannen, men också hennes relation till sitt eget missbruk:

Kvinnor med missbruks- eller beroendeproblem har ofta svårare att bryta upp från våldsrelationer då partnern kan vara den som förser henne med droger och därmed upprätthåller hennes missbruk. På så vis blir drogerna ett sätt för mannen att kontrollera kvinnan och göra henne ännu mer beroende av honom. Han kan dessutom hota att avslöja hennes missbruk om hon lämnar eller anmäler honom på grund av våldet. (Skylla sig själv?, 2011:43)

Kvinnor som missbrukar alkohol eller droger har färre möjligheter än missbrukande män att välja en partner som inte är missbrukare. Män som missbrukar har långt oftare en partner som är väl integrerad i samhället och har oftare kontakt med sina familjer. (Kunskapsöversikt, 2006:39)

Våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik beskrivs även här som en grupp som har svårare att bryta upp från en våldsrelation. Transitiviteten blir i ovanstående citat synlig och kopplas till drogerna, och mannens tillgång till dessa droger. Modaliteten är förvisso svag i det första citatet men exemplifierar ett återkommande tema i materialet, varav denna diskurs skapas.

Ovanstående citat indikerar på så sätt även att droger är något kvinnan inte själv har tillgång till, utan att hon måste vända sig till sin man för att få tillgång till detta och således har hon också färre möjligheter att välja en partner som inte missbrukar. Kvinnan, till skillnad från män som missbrukar, beskrivs som beroende av en partner i missbruk för att han ska kunna förse henne med droger, detta är inget hon själv kan göra. Som det beskrivs i Kunskapsöversikt (2006:39): ”Ibland står de ut med en våldsam man för att han förser dem med droger”. Män har istället större möjligheter att välja en partner som inte missbrukar, då de inte har samma behov av att deras partner förser dem med droger. I det första citatet framgår även att mannen kan hota att avslöja kvinnans missbruk. Vi kan här utläsa att det anses mer skamligt för kvinnan att befinna sig i missbruk, även detta framställs som en faktor till varför kvinnan väljer att stanna i relationen.

Kopplingen mellan de två citaten ovan blir tydlig på så sätt att de båda indikerar att kvinnan inte är lika kapabel som mannen till att förse sig med droger. Detta benämns vidare i Skylla sig själv, då texten belyser hur ”mannen kan via sina kontakter förhindra att hon får köpa droger från andra...” (Skylla sig själv?, 2011:46) i fall att hon skulle lämna honom. Detta kan sättas i relation till tidigare forskning som förklarar att snedfördelning av makten i en relation kan vara en kontextuell faktor som sammantaget med missbrukets låga sociala status ökar känslan av berättigande att misshandla kvinnan (El-Bassel et al, 2005). Med denna forskningsbakgrund blir kvinnans beroendeställning gentemot mannen viktig för att förstå hur våld uppkommer och fortlöper.

Konstruktionen av kvinnan har hittills byggts upp i den mån att hon främst väljer att stanna i våldsrelationen då hon behöver någon som förser henne med droger. Materialet belyser dock

även en annan anledning till varför kvinnan stannar i relationen som handlar om en känslomässig koppling till förövaren. Trots att våldet är våldsutövarens ansvar händer det exempelvis att kvinnan är orolig för hur denne kommer att klara sig vid ett uppbrott (se exempelvis Respektera mig!, 2008:29). I detta belyses en annan aspekt av varför kvinnan stannar som står i kontrast till att hon skulle vara beroende av hans tillgång till droger och låter oss istället ana att hon även kan se att han är i behov av att kvarstanna i relationen med henne.

Våldsrelationen beskrivs även som ett ”traumatiskt band” (Skylla sig själv, 2011:43), vilket exemplifieras genom följande citat:

Det är en bindning som uppstår mellan kvinnan och den våldsutövande mannen, och som består av ett antal mindre, sammanflätade band. Dessa mindre band kan bestå av: kärlek, rädsla, hat, medlidande, vilja att förstå mannen, skuld, beroende av ekonomisk, social eller känslomässig art, hopp om att mannen ska ändra sig, internalisering av mannens världsbild, samt isolering. (Skylla sig själv?, 2011:43)

Förutom tidigare nämnda faktorer, såsom droger och boende, nämns här bland annat ”kärlek”, ”medlidande” och ”vilja att förstå mannen”. Detta blir intressant då även det går emot bilden av att kvinnans beroendeställning till mannen bottnar i hennes missbruks- eller beroendeproblematik. Detta kan kopplas till tidigare forskning som poängterar att det exempelvis kan vara viktigt att missbruksbehandling fokuserar mer på kvinnors interaktion och känslor gentemot deras partner (se exempelvis Macy et al, 2013). Diskursen ”kvinnan låter sig utsättas för våld för att få tillgång till droger” kan på så sätt inte diskuteras utan att ta upp denna komplicerande beskrivning. Den våldsutsatta kvinnan med missbruks- eller beroendeproblematik kan alltså, likt kvinnor utan denna problematik, kvarstanna i relationen på grund av det känslomässiga band hon har till våldsutövaren. I materialet är dock förklaringen till varför våldsutsatta kvinnor i missbruk eller beroende stannar hos förövaren genomgående tillgången till droger snarare än utifrån känslomässiga skäl. Den starkast framträdande diskursen är således tydlig.

8.1.3. DISKURSEN: KVINNAN LÅTER SIG UTSÄTTAS FÖR VÅLD I VUXENLIVET PÅ GRUND AV BARNDOMSTRAUMA

En ytterligare diskurs som återkommer i materialet är att våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik lider av tidigare trauma som leder till att de försätter sig i situationer präglade av våld. Ett sådant exempel är följande citat:

Mycket talar för att många av kvinnorna har varit utsatta för våld redan under barndomen och uppväxten. De har både blivit misshandlade själva och har bevittnat sina mödrar bli utsatta för våld. På så vis framstår våldet som en normalitet som funnits med i deras liv under många år. Praktikerna berättar att de har träffat många kvinnor som har erfarenhet av att ha blivit utsatta för sexuella övergrepp i tidig ålder. (Skylla sig själv?, 2011:37)

Att våldsutsatta kvinnor ofta blivit utsatta för våld redan under barndomen läggs här fram med en hög modalitet och framställs således med hög sanningsgrad (Winther Jørgensen & Philips, 2000). Det är mycket i materialet som påtalar att kvinnor som utsatts för våld även har utsatts som barn. Det blir också uppenbart att dessa kvinnor har normaliserat våldet vilket har lett till att våldet har fortsatt vara en del av deras liv. Det är dock svårt att utläsa vilka det är som har utsatt dem eller deras mödrar för våld. Transitiviteten är på så sätt oklar, då våldet inte förbinds med något subjekt. Våldet blir snarare till något som uppstår i kvinnornas liv för att de, genom att ha normaliserat våldet, låter det vara fortsatt närvarande istället för att tillskrivas den aktör som utför misshandeln.

Även i andra delar av materialet är kvinnans barndomstrauman, och hur hon på grund av detta i sin tur har normaliserat våldet, ett återkommande tema. I följande citat beskrivs situationen för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik:

Kvinnorna har svårare att bryta upp från den destruktiva relationen eftersom beroendet till mannen är mångbottnat och våld ofta har normaliserats redan i barndomen. (Respektera mig!, 2008:11)

Detta citat läggs fram med en hög modalitet. Kvinnan beskrivs som någon som ofta utsatts för våld redan i barndomen och därav sedan länge normaliserat det. Barndomstrauma framställs här som något som leder till att den våldsutsatta kvinnan med missbruks- eller beroendeproblematik har svårare att bryta upp från destruktiva relationer. Våldet är normaliserat för att det alltid varit närvarande, inte för att kvinnan har varit i en våldsam

relation under längre tid. Hon har erfarenheter av våld från tidig ålder plus att den livssituation hon befinner sig i, och har befunnit sig i tidigare, generellt normaliserar våld. Återigen förflyttas ansvaret för att våldet fortskrider till den normaliseringsprocess där kvinnan står som aktör och våldsutövaren tillskrivs inget ansvar.

I många fall kopplas dock dessa traumatiska upplevelser till specifika aktörer, nämligen kvinnans föräldrar.

Forskning visar också att när det finns missbruk i familjen är det samtidigt vanligare med andra problem ... Det är heller inte ovanligt att det också förekommer våld i familjer med missbruk. Barn och unga kan utsättas för att uppleva våld mellan föräldrarna, och de kan också själva bli utsatta för våld. Sådana upplevelser kan orsaka traumatisering hos barnet, som kan innebära ohälsa på både kort och lång sikt. (Skylla sig själv?, 2011:38)

Missbruk i familjen benämns här som en faktor som ofta resulterar i andra problem. Ett sådant problem specificeras som våld och, i de fall det finns barn i bilden, kan barnen uppleva och bli utsatta för detta. I detta fall har den våldsutsatta kvinnan med missbruks- eller beroendeproblematik burit med sig trauma som orsakar hennes nuvarande situation, vilket även stöds av tidigare nämnda avsnitt ur materialet. I detta citat tas hon dock ifrån sitt aktörskap och skuldbeläggs inte på samma sätt. Transitivitet kopplas istället till de missbrukande föräldrarna. Det är mellan dem våldet uppstår och det är de som utsätter barnen för våld, istället för att kvinnan ställs till svars för att ha normaliserat våldet och låter det ske fortlöpande i hennes liv. Intressant i detta citat är dock att föräldrarna ställs till svars, istället för att indikera att ansvaret ligger på en våldsutövande partner. När det handlar om en familj, och inte endast en parrelation, tycks ansvaret i att våldet fortlöper falla på båda föräldrarna. Dels genom att de orsakat traumatisering hos barnet som leder till att hon försätter sig i våldsamma relationer framöver men också genom att den våldsutövande föräldern tillåts dela på ansvaret med den våldsutsatta föräldern som i ett senare led orsakar traumatisering för deras eventuella barn.

Att den våldsutsatta kvinnan med missbruks- eller beroendeproblematik, på grund av sin barndom, har en större risk att hamna i olika problem i framtiden var något som återkom i samtliga delar av materialet vid analys. Även i beaktandet av den tidigare forskning vi har tagit upp benämns traumatiska upplevelser som en stor riskfaktor för senare utsatthet av våld

(jmf Watt et al, 2017). Det kan handla om att individer med missbruk redan bär med sig trauma, som delvis kan ses som orsak till att missbruket uppstått, som gör att de även är mer benägna att försätta sig i våldsamma parrelationer (ibid.). I detta blir också diskursen “kvinnan låter sig utsättas för våld i vuxenlivet på grund av barndomstrauma” tydlig.

8.2. KVINNANS UPPLEVELSE AV VÅLDSSITUATIONEN

8.2.1. DISKURSEN: KVINNAN KÄNNER SKULD OCH SKAM ÖVER SIN SITUATION

När det skrivs kring hur den våldsutsatta kvinnan med missbruks- eller beroendeproblematik själv upplever sin situation handlar det i materialet ofta om skam och skuld. Diskursen som träder fram kan ses i de återkommande beskrivningar som exempelvis påpekar hur kvinnor med denna problematik, till en högre grad än andra våldsutsatta kvinnor, upplever att de får ”skylla sig själva” (se exempelvis Skylla sig själv?, 2011:12).

Skammen och skuldkänslorna sitter ofta djupare hos kvinnor i missbruk. De har ofta tagit till sig samhällets stigma av att de har sig själv att skylla eftersom de varit berusade eller drogpåverkade. (Respektera mig!, 2008:11)

I detta citat poängteras att känslor av skam och skuld sitter djupare rotade i kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik. Det handlar i detta citat om att denna målgrupp, genom materialets beskrivning, upplever sig själva skyldiga till att ha framkallat våldet eftersom de varit berusade eller påverkade och därför också har sig själva att skylla för det våld de utsätts för.

Det blir intressant att titta på transitiviteten i hur kvinnorna beskrivs ha ”tagit till sig samhällets stigma”. Händelsen kopplas här till samhällets bild av kvinnan, som kvinnan i sin tur tar till sig och börjar ”skylla på sig själv”. Ett annat citat som exemplifierar detta är följande:

Detta kan hänga samman med den låga självkänsla som många kvinnor med missbruksproblem ofta har, samtidigt med känslor av skam och skuld, som många gånger också förstärks av det omgivande samhällets attityder. (Skylla sig själv?, 2011:12)

Våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik präglas av låg självkänsla och känslor av skuld och skam. Även här beskrivs samhällets attityder som en faktor som

förstärker kvinnans skuld- och skamkänslor. Detta kan också kopplas till anspråk, som Loseke (2010) talar om. Författarna av materialet lägger fram en bild av kvinnan präglad av skuld och skam, men påstår också att samhället bekräftar denna bild genom att beskylla kvinnan för det våld som har uppstått. Samhället äger således makt över diskursen samtidigt som kvinnan framställs ansvarig för att hon internaliserar det stigma som finns i samhället.

I materialet förs en vidare diskussion kring varför kvinnorna känner skam och skuld relaterat till deras problematik.

Att hon får skylla sig själv för våldet är en föreställning som många gånger även kvinnorna har och förmedlar. De lägger ofta en stor del av ansvaret för misshandeln på sig själva, på grund av att de själva anser sig ha provocerat fram våldet. (Skylla sig själv?, 2011:45-46)

Kvinnorna kan alltså bära på mycket känslor av skuld. Men även skamkänslor: både för att de missbrukar, och för att de är utsatta för våld. (Skylla sig själv?, 2011:46)

Vi kan vid analys av dessa citat utläsa en dubbel upplevelse av skam. Det handlar om att kvinnorna ser sitt missbruk som en faktor som i sin tur leder till att de utsätts för våld. Detta hänger samman med modalitet. Det första citatet läggs fram med en hög modalitet, specifikt genom användningen av ordet ”ofta”. Det andra citatet har en låg modalitet med användningen av orden “kan” som erbjuder läsaren att andra alternativ kan gälla men bekräftar ändå det första citatet. Utifrån detta kan vi utläsa att de flesta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik känner skuld och skam, och denna kopplas för dem ihop med att de, på grund av sitt missbruk, anser sig själva ansvariga för våldet. Detta kan ha att göra med att den dubbla problematiken gör situationen väldigt komplex. Då det är två problem det handlar om läggs sambandet mellan dessa på kvinnan själv, något som kvinnan också beskrivs som medveten om. Båda problemområdena blir på så sätt kvinnans fel.

Som tidigare forskning (se exempelvis Watt et al, 2017) belyser har missbruk identifierats som en riskfaktor för både utsatthet och användande av våld i nära relation. Diskursen om att kvinnan känner skam och skuld kopplas genomgående till hennes känsla av att hon själv är ansvarig för våldet. Detta kan genom den forskning som tas upp även kopplas till hur det faktiska läget ser ut: att missbruk är en stor riskfaktor till att våld ska uppstå i en relation. Detta belyses inom forskning men också i hur det talas kring henne i materialet. I ”En

regional handbok” (2014) benämns en av de viktigaste utgångspunkterna vid stöd och hjälp till våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik som just skam och skuld. Det poängteras att detta är något kvinnan känner, och därför också något yrkesverksamma måste ta hänsyn till när vi möter henne: “Skuldbelägg inte – ge kvinnan tid, tålamod och omtanke och ifrågasätt inte hennes berättelse, förmedla hopp” (En regional handbok, 2014:27).

En annan anledning som i materialet läggs fram som en förklaring till kvinnans skuld- och skamkänslor handlar om hennes föräldraskap, i den mån kvinnorna är föräldrar:

Mycket av kvinnornas skam- och skuldkänslor rör barnen. I både intervjuer och litteratur framkommer att det många gånger kan vara oerhört svårt och smärtsamt för kvinnan att tala om barnen som blivit omhändertagna av socialtjänsten, på grund av djupt liggande skuldkänslor för att ha övergett dem, och för att öppet ha visat sitt missbruk inför dem. (Skylla sig själv?, 2011:37)

De känslor kvinnorna känner i detta beskrivs som ”djupt liggande skuldkänslor”. Vi kan också se en indikation på att den våldsutsatta kvinnan med missbruks- eller beroendeproblematik anser sig själv ha ”övergett” sina barn. Hon har också visat sitt missbruk inför dem. Detta blir intressant att belysa då denna diskussion eventuellt inte hade berörts om materialet handlade om missbrukande män. Diskursen ”kvinnan känner skuld och skam över sin situation” kan här kopplas till att hon inte har klarat av att vara en bra förälder, men också till att hon inte har klarat av att vara en ”bra” kvinna. Vid bruk av ordet ”mycket” ses modaliteten som stark och kvinnans skuldkänslor kopplas därav tydligt till hennes föräldraroll.

Utifrån diskussionen om att kvinnan känner skuld och skam för att hon har sig själv att skylla för våldsutsattheten i och med sitt missbruk, ihopkopplat med diskussionen om att hon känner skam för att hon har övergett sina barn, framställs en komplex bild av hennes skuld- och skamkänslor. Diskursen “kvinnan känner skuld och skam över sin situation” framträder på så sätt mycket starkt.

8.2.2. DISKURSEN: KVINNAN FÖRSTÅR INTE ATT HON ÄR VÅLDSUTSATT

En våldsutsatt kvinna i missbruks- eller beroendeproblematik beskrivs ofta som en kvinna som inte har riktig förståelse för vad våldsutsatthet innebär och därför inte heller är medveten om att hon är våldsutsatt. Vi kan i detta se två underliggande sätt att prata om det på, närmare: *normalisering av våldet som gör att hon inte betraktar det hon utsätts för som våld* samt *det är den yrkesverksammes ansvar att få kvinnan att förstå sin våldsutsatthet*.

I "Skylla sig själv" beskrivs en av anledningarna till att kvinnan inte förstår att hon är våldsutsatt. Det handlar om normalisering av våldet och hur den påverkar kvinnans relation till sin situation:

... kvinnan har kommit att se våldet som ett normalt inslag i sin vardag, och att hon dessutom betraktar sig själv som medansvarig för våldet. (Skylla sig själv?, 2011:44).

I detta blir transitiviteten tydlig, det vill säga hur aktören presenteras och ställs till svars för ett händelseförlopp (Winther Jörgensen & Phillips, 2000). I citatet ovan är det kvinnan som är aktör och också hon som tillskrivs ansvaret för att "se våldet som normalt" och "betraktar sig som medansvarig". Då det är hon som står som ensam aktör i denna framställning är det också hon som bär ansvaret för denna normaliseringsprocess.

... internaliseringen av den våldsutövande partners perspektiv kan i allra högsta grad gälla även för våldsutsatta kvinnor i missbruk eller beroende. (Skylla sig själv?, 2011:44).

Som nämnt är detta något som gäller generellt för våldsutsatta kvinnor, men kan även "i allra högsta grad" gälla för våldsutsatta kvinnor i missbruk eller beroende. Transitiviteten blir även här tydlig. Det är kvinnan som tar till sig förövarens perspektiv, detta är inget som förövaren tvingar henne till. Hon beskrivs på så sätt återigen själv ansvarig för normaliseringen av den situation hon befinner sig i. Att kvinnan inte förstår att hon är våldsutsatt framställs således som hennes eget ansvar och orsakat av hennes egen syn på sin situation.

I samband med beskrivningen av normaliseringsprocessen för den våldsutsatta kvinnan med missbruks- eller beroendeproblematik återkommer hennes oförmåga att förstå sin egen våldsutsatthet på flera ställen i materialet:

... många kvinnor som levt länge med våld uppfattar inte alltid hur allvarlig situationen är ... (En regional handbok, 2014:28).

Det är inte säkert att kvinnan betraktar sig som en misshandlad kvinna. Enligt flera av de intervjuade praktikerna definierar sig kvinnorna inte så ofta som våldsutsatta eller misshandlade ... (Skylla sig själv?, 2011:54-55).

Dessa två citat läggs fram med en stark modalitet, det vill säga att dess innehåll framställs som sanningar till stor grad (Winther Jörgensen & Phillips, 2000). Genom att använda "många" och "inte så ofta" lämnas lite utrymme för att göra en annan tolkning än den som framställs i texten och därigenom ökar också läsarens förtroende för att detta är ett återkommande fenomen. Diskursen "kvinnan förstår inte att hon är våldsutsatt" blir på så sätt tydlig, och kan återfinnas i andra texter som utgör vårt material, exempelvis "Kvinnan kan ha sökt sig till socialtjänsten i andra ärenden. Hon kan exempelvis söka ekonomiskt bistånd utan att ange att hon är utsatt för våld i hemmet." (Ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal, 2009:19). Textförfattare, det vill säga anspråkstagare, lägger här fram ett anspråk om att kvinnan oftast kommer i kontakt med socialtjänsten utifrån andra problem än våldsutsatthet, vilket kan grundas i att hon inte alltid uppfattar hur allvarlig situationen är.

Mot bakgrund av att den missbrukande våldsutsatta kvinnan inte är medveten om det våld hon utsätts för framställs behovet av att yrkesverksamma uppmärksammar hennes problem eller ställer frågor om våldet, vilket är svårt då kvinnan inte har insikt i sin situation och istället kan ställas i försvarsposition. Återkommande i materialet är att det, trots svårigheter, är viktigt att ställa frågor om våld:

Genom att fråga signalerar man att våld inte är acceptabelt. Dessutom höjs personalens medvetenhet om kvinnors våldsutsatthet, och därmed även beredskapen att tala om och vara lyhörd för tecken på våld. (Skylla sig själv?, 2011:54).

Att frågor ställs, men även hur de ställs, spelar på så sätt roll för huruvida våldet kan upptäckas. Yrkesverksamma har här ett ansvar att kartlägga våldsutsatthet, men också ett ansvar i att förmedla att våld inte är okej. Även i detta blir diskursen tydlig i och med att yrkesverksammas ansvar läggs fram med motiveringen att kvinnorna utan inblandning av professionella frågor inte kommer uppmärksamma att det som sker är våld, eller inte uppmärksamma att våld inte är acceptabelt.

8.2.3. DISKURSEN: KVINNAN KÄNNER MISSTRO TILL MYNDIGHETER OCH ÄR RÄDD FÖR ATT SÖKA HJÄLP

Genomgående i materialet beskrivs att den våldsutsatta kvinnan med missbruks- eller beroendeproblematik hyser en rädsla för att söka hjälp. Det handlar om att kvinnan är rädd för att bli dåligt bemött, att bli avvisad, att inte bli trodd och för att hennes missbruk och eventuella kriminalitet ska upptäckas (se exempelvis Skylla sig själv?, 2011; Våld - Handbok om våld i nära relation, 2016).

För våldsutsatta kvinnor i allmänhet kan det vara svårt att söka hjälp – men kanske är det särskilt svårt för våldsutsatta kvinnor med missbruksproblem. Bl.a. beror det på rädsla: för att bli dåligt bemött, bli avvisad på grund av missbruket, att inte bli trodd, att missbruket ska avslöjas, att råka ut för repressalier om hon skvallrar, att bli sedd som en dålig förälder och därmed riskera att få sina barn omhändertagna. (Våld - Handbok om våld i nära relation, 2016:25)

I detta citat demonstreras hur författarna talar kring kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik som att de har särskilda svårigheter eller är rädda för att söka hjälp. Den våldsutsatta kvinnan utan missbruk upplever det som svårt att söka hjälp, men för den missbrukande våldsutsatta kvinnan amplifieras detta på grund av den dubbla problematiken. Transitiviteten blir här intressant. Det handlar om en rädsla för hur mötet med myndigheter kommer te sig men rädslan kopplas främst till något som finns internaliserat hos kvinnan, inte till hur möjligheten att få hjälp ser ut hos myndigheter eller vilket bemötande hon får i kontakt med dessa.

I ovanstående citat beskrivs kvinnans rädsla gentemot myndigheter, till stor del, kopplat till det faktum att hon befinner sig i missbruk. Misstron till myndigheter handlar på så sätt om både interna och externa faktorer. De interna faktorerna beskrivs som en internaliserad rädsla hos kvinnorna, exempelvis för att inte bli trodd eller bra bemött. Men ytterligare anledningar kan också utläsas i materialet:

Rädslan för att få barnen omhändertagna av socialtjänsten om kvinnans missbruk eller kriminella verksamhet uppdagas, kan vara en av anledningarna till att kvinnan inte anmäler eller söker hjälp för sin våldsutsatthet. (Skylla sig själv?, 2011:37)

En annan anledning till att hon sällan söker hjälp är att hon inte har någon tilltro till myndigheter – eftersom hon ofta upplever att hon blir fördomsfullt och negativt bemött, men också på grund av en känsla av att det ändå inte finns någon hjälp att få om man har missbruksproblem. (Skylla sig själv?, 2011:44)

I dessa citat kan vi utläsa externa faktorer som skapar kvinnornas misstro och rädsla - hur stödet ser ut i praktiken. Detta är även något som återkommer inom tidigare forskning, där det bland annat framkommer att missbruksbehandlingen brukar bortse från säkerhetsfaktorer och våldsutsatthet i kvinnans liv (Macy et al, 2014) samt att kvinnor i missbruk som utsätts för partnervåld ofta känner sig utestängda från de myndigheter de uppsöker för att få hjälp (Mason et al, 2017). Känslan av att det inte finns någon hjälp beskrivs i citaten ovan däremot fortfarande som kvinnans känsla och vid analys av transitivityten kopplas åter ansvaret för detta till kvinnan. Det är kvinnan som ofta upplever ”att hon blir fördomsfullt och negativt bemött” (Skylla sig själv?, 2011:44). Dessa externa faktorerna för kvinnans rädsla och misstro blir således ändå något som kommer från, och har internaliserats hos, kvinnan själv.

Även andra texter uttrycker att rädslan i kontakt med myndigheter blir tydligare för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik, än hos andra grupper.

Misstron mot myndigheter och omgivning liksom rädslan för att inte bli trodd är tydligare hos denna grupp kvinnor. Missbrukande kvinnor utgör i många fall inte ’perfekta’ eller ’ideala’ brottsoffer och få kvinnor väljer att polisanmäla våld och övergrepp. (Respektera mig!, 2008:11)

I detta citat kan vi utläsa att rädsla kopplas till det faktum att våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik i många fall inte anses vara ”ideala” brottsoffer, något som har belysts mer ingående i avsnitt 8.1.1. “Diskursen: Kvinnan missbrukar, därför kan hon räkna med våld”. Genom användningen av ”i många fall” ges också påståendet en någorlunda stark modalitet. Rädslan finns hos kvinnorna men misstron till myndigheter kan här också utläsas som orsakat av hur synen på henne är i dessa myndigheter. Att hon i verksamheter som syftar till att hjälpa henne inte ses som ett “idealt brottsoffer” skulle kunna lyftas som en extern faktor. Genom följande citat exemplifieras hur kvinnors erfarenheter av att söka stöd och hjälp har tagits emot:

I flera uppmärksammade fall har exempelvis Brottsoffermyndigheten valt att dra tillbaka/minska skadestånd till kvinnor efter misshandel med motiveringen att de själva försatt sig i situationen genom sin droganvändning. Detta sker trots att kvinnorna har blivit tilldömda skadestånd i tingsrätten. (Respektera mig!, 2008:11)

Hon bekräftas genom ovanstående två citat i sin misstro till myndigheter och i sin rädsla att söka hjälp. Aktören som ställs till svars i dessa citat är myndigheter och omgivningen, på så sätt befrias kvinnan här från ansvaret i händelseförloppet och hennes upplevelse av misstro och rädsla framställs som mer rationell.

Materialet belyser, i likhet med tidigare forskning, att det ofta kan vara svårt för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik att få tillgång till insatser:

I de fall kvinnorna ändå väljer att söka hjälp, visar det sig i många fall vara svårt för dem att få tillgång till hjälp, och att det stöd som finns att få dessutom kan vara villkorat – om kvinnan inte slutar missbruka kan hjälpen upphöra. (Skylla sig själv?, 2011:47)

Kvinnorna kan även utsättas för diskriminering, okunskap och fördomar i mötet med myndigheter och andra hjälpinstanser. (Skylla sig själv?, 2011:26)

Anspråkstagare, det vill säga författarna av texten, lägger här fram ett anspråk om att kvinnan inte får den hjälp hon behöver. Det ställs i nuläget krav på våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik som gör hjälpen otillgänglig. Materialet uttrycker också att kvinnorna ofta har haft negativa erfarenheter av myndigheter, och deras misstro beror på detta.

Emellertid har kvinnorna ofta en lång och negativ erfarenhet av myndighetsingripanden, vilket skapar misstro mot hjälpinstanserna. (Kunskapsöversikt, 2006:40)

I citatet ovan, som handlar om våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik, kan vi utläsa att hon oftast har haft en långt kontakt med myndigheter som har präglats av negativa erfarenheter. Ett anspråk blir här, precis som tidigare nämnt, att våldsutsatta kvinnor utan missbruks- eller beroendeproblematik inte känner samma misstro mot myndigheter. Det kan i materialet uttolkas att detta beror på att den missbrukande kvinnan eventuellt ofta har haft mer kontakt med myndigheter än vad andra grupper har och

att kvinnor i missbruk generellt har en mer negativ uppfattning av vad kontakten med myndigheter innehåller.

Men det finns också andra berättelser, där kvinnan har upplevt att man har lyssnat på henne utan att skuldbelägga, trott på henne och tagit sig tid med henne, och där kvinnan har fått en förtroendefull och tillitsfull relation till stöd- och hjälpgivaren. (Skylla sig själv?, 2011:49)

Det är inte alltid hon blir dåligt bemött. Om hon bemöts på ovanstående sätt kan yrkesverksamma lyckas bygga upp förtroende trots att kvinnan har en djupt rotad misstro till myndigheter. Det är alltså dessa komponenter som krävs för att den våldsutsatta missbrukande kvinnan ska bli hjälpt och våga söka hjälp. I detta blir också diskursen "kvinnan känner misstro till myndigheter och är rädd för att söka hjälp" synlig, då de fallen när hon inte gör det porträtteras som en avvikelse från hur mötet vanligtvis ser ut.

9. SLUTDISKUSSION

Studiens syfte har varit att analysera hur situationen för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik konstrueras i utbildningsmaterial och handböcker för verksamma inom socialt arbete.

Diskurserna har utlästs i hur materialet framställer situationen för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik. För att identifiera nedan diskurser har den kritiska diskursanalysen använts som ett praktiskt verktyg. Vi har utöver detta också använt oss av analysverktygen transitivitet och modalitet, och kopplat till teoretiska begrepp såsom anspråkstagare och anspråk. Detta för att belysa hur språkets användning och utformning påverkar framställningen av målgruppen och med fokus på språkets makt att konstruera kunskap dra slutsatser om ämnets diskursiva praktik.

Förklaringar till varför våldet uppstår och fortlöper kan delas in i tre huvuddiskurser: "Kvinnan missbrukar, därför kan hon räkna med våld", "Kvinnan låter sig utsättas för våld för att få tillgång till droger" och "Kvinnan låter sig utsättas för våld i vuxenlivet på grund av barndomstrauma". Det blir tydligt hur missbruket och den miljö som kvinnan befinner sig i ofta beskrivs som en inledande, och huvudsaklig, orsak till hennes utsatthet för våld och att det är missbruket som därför får ta mest plats. Det framkommer även att det anses vara svårare att motivera denna målgrupp till förändring då beroendet är mångbottnat utifrån den livssituation som karaktäriseras av ett missbruk. Kvinnan beskrivs bland annat vara beroende av mannen utifrån att han kan förse henne med droger. I framställningen är hon även den som låter våldet fortlöpa då hon har normaliserat det sedan barndomen.

Kvinnans egen upplevelse av situationen har även den delats in i tre huvuddiskurser: "Kvinnan känner skuld och skam över sin situation", "Kvinnan förstår inte att hon är våldsutsatt" och "Kvinnan känner misstro till myndigheter och är rädd för att söka hjälp". Anspråkstagare, författarna av materialet, lägger fram en bild av kvinnan präglad av skuld och skam för att hon, genom sitt missbruk, anser sig själv ansvarig för våldet. Denna bild är även något som, i materialets framställning, bekräftas av samhället. Att kvinnan inte förstår att hon är våldsutsatt kan utläsas då hon tillskrivs ansvaret för att ha normaliserat den situation hon befinner sig i, samt för att ha internaliserat det stigma som finns i samhället. Materialet påtalar även att det är den yrkesverksamma som bör ställa frågor kring våld så att kvinnan ska kunna

förstå att det är våld hon utsätts för. Utifrån sin dubbla problematik beskrivs även den våldsutsatta kvinnan med missbruks- eller beroendeproblematik känna misstro till myndigheter och rädsla att söka hjälp. Detta kopplas främst till något som finns internaliserat hos kvinnan men även samhällets syn på henne då hon inte ses som ett "idealt brottsoffer".

Utifrån en analys av transitiviteten kopplad till samtliga diskurser står det klart att kvinnan framställs som ansvarig för den situation hon befinner sig i. Missbruket framställs således som anledningen till att kvinnan utsätts för våld och kvinnan framställs i sin tur som aktör i att skapa och upprätthålla sitt missbruk. Hon blir alltså inte ett idealiskt brottsoffer utan är i stor grad själv ansvarig för den våldsamma situation hon befinner sig i. Modaliteten är genomgående stark i dessa beskrivningar. En beskrivning framställd med stark modalitet gör anspråk på att beskriva en sanningsenlig bild av hur kvinnans situation ser ut. I och med att de analyserade diskurserna återfinns i material med syfte att utbilda och informera framkommer därigenom vilken kunskap som anses relevant för att yrkesverksamma ska kunna jobba med målgruppen.

Situationen för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik beskrivs genomgående i materialet som komplex utifrån många anledningar, varav ovanstående diskurser utgör en del av den beskrivningen. Utöver nämnda diskurser beskrivs kvinnan som svår att arbeta med då hon exempelvis utsätts för grövre våld samt är i behov av insatser från många olika aktörer. Problemen beskrivs som många, och insatserna komplexa, utifrån att både missbruk och våldsutsatthet för sig utgör riskfaktorer som påverkar det psykiska välmåendet och den fysiska hälsan. I materialet kan utläsas att problematiken blir än mer komplex när dessa riskfaktorer samverkar och att som yrkesverksam få en helhetssyn över en sådan komplex situation beskrivs som svårt.

Ett övergripande tema som kan utläsas, och därav utgör en slutsats för den här studien, blir på så sätt att kvinnans situation framställs som väldigt komplex vilket leder till att hon blir svår att behandla genom stödinsatser som finns tillgängliga. En kontrast till detta återfinns i tidigare forskning. Armelius & Armelius studie (2010) visade att våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik inte är en så svårbehandlad grupp som många inom missbruksbehandlingen vill tro, utifrån resultaten från uppföljning med dessa kvinnor är det snarare tvärtom (ibid.).

En utmaning med vår studie har varit att vi i materialet inte genomgående kunnat utläsa om författarna själva ställer sig kritiska till den framställning som görs av kvinnans situation. Bitvis framkommer att textförfattarna problematiserar framställningen av situationen för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik men beskrivningarna läggs till största del fram utan att textförfattarna ställer sig kritiska till framställningen. Oavsett om textförfattarna själva uttryckt att beskrivningen är problematisk eller inte är det ändå dessa beskrivningarna som får ta plats. Därigenom presenteras inte heller någon alternativ bild av hur situationen för våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik skulle kunna se ut. Den bild av målgruppen som reproduceras och i slutändan får utgöra kunskapsutvecklingen för yrkesverksamma är således den bild som textförfattarna bitvis själva identifierat som problematisk.

I linje med vad tidigare forskning förespråkar gällande utbildning som utmanar yrkesverksammans egna uppfattningar (se exempelvis Mason et al, 2017) anser vi att det vid vidare studier är av vikt att reflektera kring vad dessa beskrivningar gör för yrkesverksamma inom socialt arbete. Och hur den kunskap som finns tillgänglig i förlängningen inverkar på kvinnans möjligheter att få hjälp och stöd. En målgrupp som beskrivs som ”för komplex” att behandla riskerar att resultera i att yrkesverksamma blir obenägna att behandla en sådan målgrupp. Om ansvaret för kvinnans situation och hennes komplexitet genomgående tillskrivs kvinnan själv, riskeras även att andra aktörer avsätts sådant ansvar. Vad detta medför för kvinnor i mötet med samhällets stödinsatser kommer utifrån vår slutsats inte heller förändras om den kunskap som får ta plats i handböcker och utbildningsmaterial fortsätter att reproduceras genom yrkesverksamma i mötet med våldsutsatta kvinnor med missbruks- eller beroendeproblematik.

REFERENSLISTA

- Ahrne G. & Svensson P. (2011). "Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen" I Ahrne G & Svensson P (red.) (2011) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber, ss. 8-16.
- Armelius B-Å. & Armelius K. (2010). *Våldsutsatthet och misshandel hos missbrukande kvinnor – resultat från ASI-intervjuer med 4290 kvinnor*. Umeå: Institutet för Klinisk Psykologi.
- Boréus K. (2011). "Texter i vardag och samhälle" I Ahrne G & Svensson P (red.) (2011) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber, ss. 157-175.
- BRÅ (2014). *Brott i nära relationer - En nationell kartläggning*. Rapport 2014:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Börjesson M. & Palmblad E. (2007). *Diskursanalys i Praktiken*. Malmö: Liber.
- CAN (2017). "Hur definieras alkohol-, narkotika- och tobaksberoende?" [Hämtad 17-11-17] <http://www.can.se/Fakta/Fragor-och-Svar/Allmant/#Hur-definieras-alkohol-narkotika-och-tobaksberoende>
- Ekström V. (2012). "Inte bara kvinna. Våldsutsatta kvinnor och deras behov av stöd - konstruktioner och komplikationer i svenskt offentligt tryck", 2012, Retfærd. I *Nordisk Juridisk Tidsskrift*, 3, ss. 51-68.
- Ekström V. (2016). "Carriers of the Troublesome Violence: The Social Services' Support for Female Victims of Domestic Violence". I *European Journal of Social Work* (postprint). [Hämtad 17-10-25] <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:esh:diva-5477>
- El-Bassel N., Gilbert L., Wu E., Go H. & Hill J. (2005). "Relationship between drug abuse and intimate partner violence: a longitudinal study among women receiving methadone." I *American Journal of Public Health*, Mar 2005; 95(3), ss. 465-470.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.
- Kalman H. & Lövgren V. (2012). "Etik i forskning och etiska dilemman - en introduktion". I Kalman, H. & Lövgren, V. (red.) (2012) *Etiska dilemman*. Malmö: Gleerups, ss. 7-20.
- Loseke R. D. (2010). *Thinking about Social Problems*. New Jersey: Transaction Publishers, New Brunswick.
- Lorvick J., Lutnick A., Wenger L. D., Bourgois P., Cheng H. & Kral A. H. (2014). "Non-Partner Violence Against Women Who Use Drugs in San Francisco" I *Violence Against Women*, Nov 2014; 20(11), ss. 1285-1298.

Macy R. J., Renz C. & Pelino E. (2013). "Partner Violence and Substance Abuse Are Intertwined: Women's Perceptions of Violence-Substance Connections" I *Violence Against Women*, Jul 2013; 19(7), ss. 881-902.

Mason R., Wolf M., O'Rinn S. & Ene G. (2017). "Making connections across silos: intimate partner violence, mental health, and substance use" i *BMC Women's Health*, 17, ss. 1-7.

Meeuwisse A. & Swärd H. (2013). "Perspektiv på sociala problem - några positioner". I Meeuwisse A. & Swärd H. (red.) (2013). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och kultur, ss. 96-108.

Nationellt centrum för kvinnofrid (2017a). "Våld i nära relationer". Uppsala Universitet. [Hämtad: 17-10-25]
<http://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/vald-i-nara-relationer/vald-i-nara-relationer/>

Nationellt centrum för kvinnofrid (2017b). "Missbruk och utsatthet för våld". Uppsala Universitet. [Hämtad: 17-10-25]
<http://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/att-mata-vald/befolkningsundersokningen-vald-och-halsa/>

Nationellt centrum för kvinnofrid (2017c). "Befolkningsundersökningen Våld och hälsa". Uppsala Universitet. [Hämtad: 17-10-25]
<http://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/valdsutsatthet-och-sarskild-sarbarhet/missbruk-och-utsatthet-for-vald/>

Nationellt centrum för kvinnofrid (2017d). "Vad säger lagen?". Uppsala Universitet. [Hämtad: 17-10-25]
<https://docs.ghttp://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/vad-sager-lagen/>

Nationalencyklopedin (2017a). "Missbruk". [Hämtad 17-11-17]
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/missbruk>

Nationalencyklopedin (2017b). "Diskurs". [Hämtad 17-11-17]
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/diskurs>

Nouri R, Nadrian H, Yari A, Bakri G, Ansari B & Ghazizadeh A (2012). "Prevalence and Determinants of Intimate Partner Violence Against Women in Marivan County, Iran" I *Journal of Family Violence*, Jul 2012; 27(5), ss. 391-399.

SFS (2011:453). *Socialtjänstlagen*. Stockholm: Justitiedepartementet.

Socialstyrelsen (2017). "ASI-intervju". [Hämtad 17-12-26]
<http://www.socialstyrelsen.se/missbrukochberoende/asi-intervjun>

Svedmark E. (2012) "Att skydda individen från skada". I Kalman, H. & Lövgren, V. (red.) (2012) *Etiska dilemman*. Malmö: Gleerups, ss. 103-116.

Trigueiro T. H. & Labronici L. M. (2011) "Chemical Dependency as a risk factor for domestic violence against women: an exploratory study" I *Online Brazilian Journal of Nursing*, May 2011; 10(2), ss. 1-1.

Watt M., Guidera K., Hobkirk A., Skinner D. & Meade C. (2017). "Intimate partner violence among men and women who use methamphetamine: A mixed-methods study in South Africa" I *Drug & Alcohol Review*. Jan 2017; 36(1), ss. 97-106.

Wenneberg, S. B. (2010). *Socialkonstruktivism*. Malmö: Liber.

Winther Jørgensen M. & Phillips L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

BILAGA 1

Länsstyrelsen Halland (2014). *Våld i nära relationer – en regional handbok*. [Hämtad: 17-11-15]

[http://www.lansstyrelsen.se/halland/SiteCollectionDocuments/Sv/publikationer/Broschyror%20och%20foldrar/2014/Handbok_vål%20i%20nära%20relationer.pdf#__utma=1.1900987019.1509533492.1509533492.1509544336.2&__utmb=1.13.10.1509544336&__utmc=1&__utmz=1.1509544336.2.2.utmcsr=google%7Cutmccn=\(organic\)%7Cutmcmd=organic%7Cutmctr=\(not%20provided\)&__utmv=-&__utm=1&__utmk=264410511](http://www.lansstyrelsen.se/halland/SiteCollectionDocuments/Sv/publikationer/Broschyror%20och%20foldrar/2014/Handbok_vål%20i%20nära%20relationer.pdf#__utma=1.1900987019.1509533492.1509533492.1509544336.2&__utmb=1.13.10.1509544336&__utmc=1&__utmz=1.1509544336.2.2.utmcsr=google%7Cutmccn=(organic)%7Cutmcmd=organic%7Cutmctr=(not%20provided)&__utmv=-&__utm=1&__utmk=264410511)

Malmö Stad (2008). *Respektera mig!: handbok för yrkesverksamma om våldsutsatta kvinnor i missbruk*. [Hämtad: 17-11-15]

[http://malmo.se/filearchive/Sociala-resursforvaltningen/Social-och-familjefragor/Respektera-mig-Handbok-for-yrkesverksamma-om-valdsutsatta-kvinnor-i-missbruk.pdf#__utma=1.1900987019.1509533492.1509533492.1509544336.2&__utmb=1.8.10.1509544336&__utmc=1&__utmz=1.1509544336.2.2.utmcsr=google%7Cutmccn=\(organic\)%7Cutmcmd=organic%7Cutmctr=\(not%20provided\)&__utmv=-&__utm=1&__utmk=117609737](http://malmo.se/filearchive/Sociala-resursforvaltningen/Social-och-familjefragor/Respektera-mig-Handbok-for-yrkesverksamma-om-valdsutsatta-kvinnor-i-missbruk.pdf#__utma=1.1900987019.1509533492.1509533492.1509544336.2&__utmb=1.8.10.1509544336&__utmc=1&__utmz=1.1509544336.2.2.utmcsr=google%7Cutmccn=(organic)%7Cutmcmd=organic%7Cutmctr=(not%20provided)&__utmv=-&__utm=1&__utmk=117609737)

Socialstyrelsen (2009). *Våldsutsatta kvinnor. Ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal*. [Hämtad: 17-11-15]

[http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/8442/2009-126-237_rev1.pdf#__utma=1.1900987019.1509533492.1509533492.1509544336.2&__utmb=1.1.8.10.1509544336&__utmc=1&__utmz=1.1509544336.2.2.utmcsr=google%7Cutmccn=\(organic\)%7Cutmcmd=organic%7Cutmctr=\(not%20provided\)&__utmv=-&__utm=1&__utmk=117551113](http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/8442/2009-126-237_rev1.pdf#__utma=1.1900987019.1509533492.1509533492.1509544336.2&__utmb=1.1.8.10.1509544336&__utmc=1&__utmz=1.1509544336.2.2.utmcsr=google%7Cutmccn=(organic)%7Cutmcmd=organic%7Cutmctr=(not%20provided)&__utmv=-&__utm=1&__utmk=117551113)

Socialstyrelsen (2011). *Skylla sig själv? Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med missbruks- eller beroendeproblem*. [Hämtad: 17-10-25]

<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2011/2011-10-1>

Socialstyrelsen (2016). *Våld – Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer*. [17-10-25]

<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2016/2016-6-37>

Sveriges Kommuner och Landsting (2006). *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer – en kunskapsöversikt*. [Hämtad: 17-11-15]

[http://webbutik.sk1.se/bilder/artiklar/pdf/7164-177-9.pdf#__utma=1.1900987019.1509533492.1509533492.1509544336.2&__utmb=1.15.10.1509544336&__utmc=1&__utmz=1.1509544336.2.2.utmcsr=google%7Cutmccn=\(organic\)%7Cutmcmd=organic%7Cutmctr=\(not%20provided\)&__utmv=-&__utm=1&__utmk=263820300&__utma=1.1900987019.1509533492.1509533492.1509544336.2&__utmb=1.15.10.1509544336&__utmc=1&__utmz=1.1509544336.2.2.utmcsr=google%7Cutmccn=\(organic\)%7Cutmcmd=organic%7Cutmctr=\(not%20provided\)&__utmv=-&__utm=1&__utmk=263820300](http://webbutik.sk1.se/bilder/artiklar/pdf/7164-177-9.pdf#__utma=1.1900987019.1509533492.1509533492.1509544336.2&__utmb=1.15.10.1509544336&__utmc=1&__utmz=1.1509544336.2.2.utmcsr=google%7Cutmccn=(organic)%7Cutmcmd=organic%7Cutmctr=(not%20provided)&__utmv=-&__utm=1&__utmk=263820300&__utma=1.1900987019.1509533492.1509533492.1509544336.2&__utmb=1.15.10.1509544336&__utmc=1&__utmz=1.1509544336.2.2.utmcsr=google%7Cutmccn=(organic)%7Cutmcmd=organic%7Cutmctr=(not%20provided)&__utmv=-&__utm=1&__utmk=263820300)